

ROTTERDAM

DUURZAAMHEID

ZORGZAAMHEID

VEILIGHEID

KANSENGELIJKHEID

Verkiezingsprogramma 2022-2026

ONZE VOORSTELLEN VOOR EEN BETER ROTTERDAM

Voorwoord lijsttrekker	3
Inleiding	5
I CDA, wat betekent dat voor jou?	6
1.1 Beginselen, mensbeeld en samenleving	7
1.2 Verkiezingen 2022	10
II Stad van kansen	11
2.1 Goede start	11
2.2 Onderwijs	16
2.3 Jongeren en studenten	19
III Stad van leven	23
3.1 Wonen	23
3.2 Buitenruimte	27
3.3 Werken	30
3.4 Lokale economie	34
3.5 Cultuur, horeca en evenementen	38
3.6 Sport en verenigingen	40
IV Stad van zorgen voor elkaar	43
4.1 Zorg	43
4.2 Veiligheid	45
4.3 Participatie	49
4.4 Diversiteit en integratie	52
4.5 Ouderen	54
4.6 Armoede en schulden	57
V Stad van kleine kernen	59
5.1 Hoek van Holland	59
5.2 Pernis	59
5.3 Rozenburg	60
VI Stad van de toekomst	61
6.1 Energietransitie	61
6.2 Mobiliteit en verkeersveiligheid	66
6.3 Haven	70
Bronnen	73

VOORWOORD LIJSTTREKKER

Beste Rotterdammers,

Als er de afgelopen tijd een ding duidelijk is geworden, is het wel dat we elkaar heel hard nodig hebben. Wie wij zijn, wordt immers voor een groot deel bepaald door **onze relatie tot anderen**. Familierelaties, maar ook werk- of studierelaties en relaties in kerken en verenigingen. Die invloed reikt nog verder, want ook als burens, wijk- of dorpsgenoten en mede-Rotterdammers staan we in verbinding met elkaar.

De enorme impact die corona op het anders vanzelfsprekende verloop van die relaties heeft gehad, heeft op vele plekken het beste in mensen naar boven gebracht. Met tal van persoonlijke en maatschappelijke initiatieven is geprobeerd om iets te doen voor eenzame en kwetsbare stadsgenoten of voor lokale ondernemers die noodgedwongen de deuren moeten sluiten. Het succes van al die initiatieven laat ons duidelijk zien wat we kunnen bereiken wanneer we **samenwerken**.

Tegelijkertijd heeft de crisis die we beleven ook nadrukkelijk de keerzijde getoond. Het maatschappelijke debat wordt scherper en met minder begrip dan ooit gevoerd. Met als triest dieptepunt de rellen in onze stad, waarbij hulpverleners die zich dag en nacht voor ons allemaal inzetten zijn belaagd en ondernemers die het toch al niet makkelijk hadden verder de put in zijn geduwd. Achter deze zichtbare excessen schuilt echter een grotere en minder zichtbare ontwikkeling, die er voor corona was en er ook na corona nog zal zijn. Er zijn nog teveel Rotterdammertjes die hun leven beginnen met een achterstand, omdat zij minder kansen krijgen dan hun leeftijdsgenootjes die toevallig in een andere wijk zijn geboren. De impact daarvan gaat een leven lang mee en raakt aan tal van terreinen: van onderwijs tot gezondheid en zorg en van huisvesting tot veiligheid.

Deze ontwikkeling is een gevaar voor onze stad. Rotterdam wordt namelijk niet gemaakt vanaf de Coolsingel, maar door al die honderdduizenden mensen die hier wonen. Wanneer we uit elkaar groeien, omdat we niet **dezelfde kansen krijgen**, groeit de stad uit elkaar. Dat kan niet oneindig doorgaan. Daarom moet het stadsbestuur dat doen wat het wel kan doen: de juiste voorwaarden scheppen waarbinnen iedere Rotterdammer zich kan ontwikkelen en het beste uit zijn of haar kwaliteiten kan halen. Voor zichzelf en voor ons allemaal. We hebben namelijk iedereen nodig wanneer we echt werk willen maken van

een **zorgzame, duurzame en veilige stad**. Een stad waarin we volgende generaties willen laten opgroeien.

We leven in een tijd waarin grote woorden beter scoren dan genuanceerde verhalen. Een tijd waarin sommige mensen menen dat ze zich alleen duidelijk kunnen identificeren door zich af te zetten tegen andere mensen. De uitdagingen waar we voor staan, zijn echter te groot om verdeeldheid te verdragen. Net daarom vinden wij het belangrijk om wel in oplossingen te blijven denken en verbindingen te zoeken met mensen die misschien anders naar het leven kijken dan wij. Dat hebben we al laten zien in de gemeenteraad en in de stad en dat willen we blijven doen. We voelen ons verantwoordelijk voor het Rotterdam van nu en het Rotterdam van de toekomst. Die verantwoordelijkheid willen we ook dragen, zoals we dat in de voorgaande jaren hebben gedaan.

Met dit verkiezingsprogramma willen we u laten zien wat onze plannen zijn voor een **nog beter en mooier Rotterdam**. Een Rotterdam waar je kansen niet afhankelijk zijn van de wijk waarin je opgroeit. Een Rotterdam waarin mensen thuis zijn, maar ook een huis kunnen vinden. Een Rotterdam waarin we allemaal ons steentje hebben bij te dragen, omzien naar elkaar en daarbij op elkaar kunnen rekenen. Een Rotterdam waarin kinderen veilig kunnen opgroeien en vrouwen veilig over straat kunnen. Een Rotterdam dat klaargestoomd wordt voor de toekomst. Aan dat Rotterdam willen wij de komende vier jaar werken.

Christine Eskes

Lijsttrekker CDA Rotterdam

INLEIDING

Voor u ligt het **verkiezingsprogramma CDA Rotterdam 2022**. Voor het maken van dit verkiezingsprogramma hebben we allereerst gebruik gemaakt van verschillende bronnen, zoals bijvoorbeeld de 'Jongerentop 010'. We hebben vele online kennis-sessies gehad met experts -veelal ook van buiten het CDA- op onder andere energietransitie, arbeidsmarkt, wonen, haven, jongeren en ouderen.

We leven in een wereld die in hoog tempo verandert en daar bovenop kwam de immense en ongekennde coronapandemie die wereldwijd het openbare leven en de economie piepend en krakend tot stilstand bracht. Door deze grote en snelle veranderingen en diepe crisis kan dit verkiezingsprogramma al weer verouderd zijn als het voor het eerst wordt gelezen. Daarom zetten we in deze inleiding al direct centraal dat wij een **deltaplan Rotterdam post-corona** beogen waarin we de lokale economie van Rotterdam en de kansen voor jonge Rotterdammers een 'boost' geven zodat Rotterdam sterker en krachtiger dan ooit uit deze crisis tevoorschijn komt.

Wij wensen u veel (instemmend) leesplezier toe en hopen niet enkel op uw stem op **16 maart 2022**, maar ook op uw vertrouwen in ons de komende vier jaar.

Hoofdstuk 1: CDA, wat betekent dat voor jou?

Het verkiezingsprogramma dat voor u ligt is een verhaal over leven in ons mooie, levendige en ongeëvenaarde Rotterdam (eigenlijk de enige échte stad in Nederland). We nemen u mee in opgroeien, doorgroeien en leven in Rotterdam en schetsen een beeld van de stad van de toekomst. We nemen u mee in onze visie en de manier waarop het CDA Rotterdam kijkt naar onze stad, nu en in de toekomst. We hopen dat u zich aangesproken voelt door dit verhaal.

Het CDA is van oorsprong een brede volkspartij die zijn inspiratie haalt uit de christendemocratie. Christendemocratische politiek staat voor solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap en publieke gerechtigheid.

We zorgen voor elkaar en vooral voor de mensen die die zorg het meest nodig hebben. We geloven in collectief initiatief en verwachten niet alle heil van de overheid noch de markt. Niet enkel welvaart, maar welzijn voor iedereen, binnen de grenzen van onze planeet. Zorg voor de aarde waarop we leven, omdat we die in bruikleen hebben van onze kinderen en de toekomstige generaties. En dit alles binnen de grenzen van wat we met elkaar afspreken in (ongeschreven) wetten en regels.

Zoals onze oud-premier en oer-Rotterdammer Ruud Lubbers het zei: 'De kern is mensen die boodschap aan elkaar hebben.'

Wat is nou
de kern van de
christendemocratie?

Als ik het simpel houd: je hebt
beginselen als subsidiariteit
en proportionaliteit.

Maar de kern is mensen die
boodschap aan elkaar
hebben.

1.1 Beginselen, mensbeeld en samenleving

Wat christendemocratische politiek kenmerkt zijn onze grondbeginselen. Die zijn rotsvast en bieden een tijdloos en stevig kompas voor de antwoorden op de vragen van vandaag én morgen. Deze beginselen zijn:

Solidariteit

Het leven is ons allemaal gegeven en dat betekent dat mensen van waarde zijn om het simpele feit dat ze geboren zijn. Status, functie of bezit maken de ene mens niet meer waard dan de andere. Daarnaast zijn mensen van nature sociale wezens. Mensen zoeken elkaar op, altijd en onder iedere omstandigheid. En als we elkaar opzoeken ontstaan er verbindingen, vriendschappen, sociale levens. Dat zorgt ervoor dat mensen van nature ook geneigd zijn om elkaar te helpen en verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar. Tenslotte zijn mensen altijd op zoek naar zin en betekenis in het leven. Zin en betekenis zijn de brandstof voor een goed leven en dat gun je iedereen.

Solidariteit is een vorm van naastenliefde en barmhartigheid. We zien om naar elkaar, zorgen voor elkaar en we zorgen in de eerste plaats voor de mensen die hulp het hardst nodig hebben. Wij hebben hierbij altijd de menselijke maat als uitgangspunt. De menselijke maat moet al ons handelen richting geven. Als we de menselijke maat uit het oog verliezen komt de samenleving onder druk te staan.

Gespreide verantwoordelijkheid / subsidiariteit

Christendemocraten vinden dat de politiek dienstbaar moet zijn aan de mensen en hun sociale levens. 'Het centrum van christendemocratische politiek is de samenleving. De staat dient de samenleving, die ervoor is om mensen tot hun recht en tot bloei te helpen komen.' ^{III} Dat vraagt ruimte, vertrouwen en vrijheid voor mensen. Een politiek en overheid die zich (te) veel bemoeit met het sociale leven van mensen is een politiek die de menselijke maat uit het oog is verloren.

'Een goed functionerende markt vereist een politiek van de menselijke maat en het goede samenleven. Winst is nooit een doel op zichzelf, maar een voorwaarde voor een meer rechtvaardige en coöperatieve samenleving. Anders geformuleerd: economische groei, menselijke bloei en een gezonde

planeet dienen hand in hand te gaan.' ^[21] Wij geloven in maatschappelijk initiatief. We halen onze inspiratie uit het Rijnlands model. Kort gezegd komt dat erop neer dat wij niet alle heil van de overheid, noch de markt verwachten. Ondernemers horen niet alleen bezig te zijn met hun onderneming, maar ook te werken voor de samenleving waar ze deel van uitmaken. De samenleving die hen in staat stelt om te ondernemen. Ondernemers moeten daarbij de ruimte krijgen om ondernemend, creatief en innovatief te zijn en blijven. We hebben zo'n economie met z'n allen ook keihard nodig om de antwoorden te vinden op grote maatschappelijke kwesties zoals duurzaamheid, gezondheid en veiligheid. De zogenaamde 'triple helix' is hiervoor de plek: wetenschap, bedrijfsleven/maatschappelijke organisaties en overheid bundelen de krachten om maatschappelijke kwesties tot een wenkend perspectief te maken.

Rentmeesterschap

Wij hebben de aardbol waarop we leven in bruikleen van toekomstige generaties en zorgen dus goed voor de wereld van morgen. Dat gaat niet alleen over duurzaamheid en milieu, maar bijvoorbeeld ook over de stevigheid van (inter)nationale organisaties en instituties, onze economie en onze staatskas. Dat betekent dat we spaarzaam zijn. Zowel voor natuur en milieu als voor geld en economie.

We zijn in een tijd aanbeland dat er nu van ons visie én maatregelen verwacht mogen worden over hoe wij onze planeet overdragen aan toekomstige generaties. Dat is een visie en dat zijn maatregelen die zich vaak niet (makkelijk) laten verenigen met onze huidige manier van leven (veel consumeren in grote welvaart). Dat vraagt dus lef en durf om die manier van leven ter discussie te stellen én (vooral) politieke visie over waar we willen staan over 20 jaar en welke maatregelen daar nu voor nodig zijn.

Wij omarmen ideeën als 'duurzaam kapitalisme' ^[21] waarbij de gedachte is dat een economisch systeem alleen gezond kan zijn en blijven als het zich beweegt en ontwikkelt binnen ecologisch/planetaire en sociale grenzen. Ook dat is gestoeld op het Rijnlands denken.

Publieke gerechtigheid

Dienstbaar zijn aan de mensen en vrijheid nastreven betekent ook dat de wereld waarin we leven zo veilig moet zijn dat mensen vrij kunnen zijn. En aan die veiligheid heeft iedereen een steentje bij te dragen. Dus niet alleen de overheid, maar wij allemaal, te beginnen bij verantwoordelijkheid nemen voor je eigen leven.

We leven in een samenleving waarin het soms lijkt alsof er niks meer fout mag gaan en als er iets fout gaat dan moet er een schuldige zijn en komen er regels om het in de toekomst te voorkomen. Maar we moeten daarbij letten op de balans tussen veiligheid, regelzucht en een maakbare samenleving, want risico hoort bij het leven en het is een utopie om te denken dat regels ons tegen alle risico's beschermen.

Voor een goede en stevige samenleving is het van groot belang dat we met elkaar de regels bepalen waarbinnen we moeten blijven om de samenleving sterk te houden. Dat begint allemaal met gedeelde waarden en normen over hoe we met elkaar omgaan. Over die waarden zijn we continu in gesprek en op die normen spreken we elkaar aan.

Onze maatschappij verandert continu en dus is het werken aan waarden en normen ook een taak die nooit af is. **Wij staan een samenleving voor waarin er plaats is voor iedereen, ongeacht culturele achtergrond, sekse, geaardheid, geloof, enzovoorts.** Je hebt je fatsoenlijk te gedragen en om te kijken naar elkaar en de planeet. We doen een appèl op wie niet wil, bieden ruimte voor wie wél wil en zijn behulpzaam voor wie niet kan.

1.2 Verkiezingen 2022

Rotterdam is een **superdiverse stad** en dat moeten wij koesteren. Vele verschillende soorten mensen leven samen in deze stad. Soms schuurt dat, soms zorgt dat voor problemen, maar meestal gaat dat goed en **verrijken wij elkaar**. Helaas worden de slechte voorbeelden vaak onderwerp van politiek debat en wordt er scherp gepolariseerd, maar polarisatie drijft mensen juist uit elkaar, het is onverzoenlijk. Terwijl het antwoord op de problemen van superdiversiteit juist verzoening moet zijn. Nader tot elkaar komen, elkaar begrijpen. Het CDA is van oudsher **dé partij van de anti-polarisatie**. Als er iets is dat vanuit onze beginselen bij onze manier van politiek bedrijven past, dan is het wel mensen bij elkaar brengen en gezamenlijk problemen oplossen.

Maar mensen bij elkaar brengen is geen eenvoudig te bereiken doel. Door de invloed van onder andere sociale media leven we vaak in eigen 'bubbels' en komen we letterlijk en figuurlijk zelden meer mensen uit andere 'bubbels' tegen, dat houdt afstand tussen mensen in stand. Wij willen de **bubbels breken**.

En waar kun je dat beter doen dan dichtbij de mensen. In de wijken en buurten van Rotterdam ons oor te luister leggen en weten wat er speelt. Wij zien een gemeentelijke politiek en organisatie voor ons die de **menselijke maat** van de buurt en de wijk als kompas heeft voor wat er nodig is.

In een stad van **kansen**, waar we samen **leven, zorgen** voor elkaar en een **toekomst** bouwen, staat het CDA Rotterdam stevig in haar schoenen om een passend politiek geluid te bieden voor de stad die we allemaal zo lief hebben.

Hoofdstuk 2: Stad van kansen

2.1 Goede start

Omdat een goede start het halve werk is.

2.1.1 Uitgangspunt

Rotterdam groeit, maar een stad kan pas goed en gezond groeien als opgroeien en groot worden in die stad een weg is die vol ligt met **kansen**. In de allereerste plaats creëer je die kansen zoveel mogelijk zelf en word je daarin geholpen door je directe omgeving: het nest waarin je geboren wordt, de familie waarbij je opgroeit en de vrienden die je maakt op school, op straat en bij de vereniging waar je lid van bent.

Veerkracht maakt dat je weer kunt opstaan en doorgaan als het even tegenzit. Ook als je tegenwerking ondervindt, zorgt veerkracht ervoor dat je kunt blijven meebewegen. Zelfs bij stress en tegenslag. Veerkracht ontwikkel je niet alleen. Die bouw je op. Vanuit jezelf en met hulp van je omgeving. Op school, in het buurthuis, in een vereniging én met hulp van de overheid. Veerkracht ontwikkelen we samen. ^[A]

Hoe jonger je bent, hoe belangrijker de directe en kleinste omgeving waarin je opgroeit. Dat begint dus al vóór je geboorte, in je eigen gezin, de plek waar je op de wereld gezet wordt. Onderzoek laat zien dat de plek waar je geboren wordt bepalend is voor je toekomst. ^[A] Het huis en de buurt waarin je woont zijn dus van het grootste belang. Daarom is het uitgangspunt voor kansrijk opgroeien voor CDA Rotterdam de **sociale cohesie in Rotterdamse gezinnen, buurten en wijken**.

Sociale cohesie is niets meer en niets minder dan de gemeenschappelijke kracht en gezondheid van het gezin en de wijk. Sociale cohesie gaat over hoe je met elkaar om gaat, hoe de samenstelling van een wijk is. Vanuit een **liefdevolle, veilige en sterke nabije omgeving** kunnen mensen groeien en hun toekomst krachtig en positief tegemoet gaan. Het begint uiteindelijk allemaal thuis.

Je huis staat in een buurt, een wijk, een deel van de stad. De wijk is het verlengstuk van je huis, zeker als je opgroeit. Tenslotte moet opvoeding en onderwijs gericht zijn op het voorbereiden van kinderen op hun plaats in de samenleving als mondige, zelfbewuste, zorgzame en sociale burgers. En dat is maatwerk, omdat niemand gelijk is, maar wel **gelijke kansen** verdient. ^[5]

2.1.2 Richting

In welke gezinssamenstelling dan ook, **je thuis is je basis**. Omdat we iedere Rotterdammer de kans verdient om zich te ontwikkelen en ontplooiën moeten we beseffen dat voor veel Rotterdammers een krachtige basis niet vanzelfsprekend is. De gemeente moet helpen wanneer mensen zelf onvoldoende in staat zijn die basis op orde te brengen en houden. Bijna één op de vier kinderen in Rotterdam leeft in **armoede**. Ruim 23% van alle minderjarige kinderen in Rotterdam leeft in een huishouden met een inkomen tot 110% van het wettelijk sociaal minimum. ^[6] Je kunt tegen iedere mogelijke schooluitvaller zeggen dat het een onverstandige keuze is en daar allemaal programma's op loslaten, maar als er thuis niks te eten is, dan is dat waar ze aan denken.

Voor ieder kind is er een **passend schoolniveau** en voor iedere volwassene is er een **passende baan**, maar dat aanbod vindt niet vanzelfsprekend de vraag. Vanuit de gedachte *één gezin, één plan, één regisseur* moet de gemeente blijven inzetten op het multidisciplinair **ondersteunen van gezinnen** die hulp nodig hebben. Daarbij is het van groot belang dat we er vroeg bij zijn. Hoe eerder passende hulp, hoe minder problemen later.

Als we willen dat kinderen **kansrijk opgroeien** dan is het stimuleren van een **taalrijke thuisomgeving** van cruciaal belang. Onderzoek toont aan dat er aanzienlijke verschillen zijn in de taalontwikkeling van jonge kinderen die grotendeels verklaard worden door een taalarme thuisomgeving. Dat betekent dat het aansluiten bij de taalomgeving thuis, bij de kinderen en (laagopgeleide) ouders die deze steun het meeste nodig hebben, een belangrijk startpunt is voor goed onderwijs en het werken aan

kansengelijkheid. In een stad als Rotterdam, met de hoogste aantallen kinderen met taalachterstanden in het land, evenals ouders met lage opleidingen en het hoogste percentage laaggeletterde volwassenen, moeten we soms radicaal vernieuwen. ^[7]

Tenslotte moet de kracht van de wijk centraal staan. Startpunt hierbij is de kracht die al aanwezig is, want die wordt te vaak en teveel onderschat. Een belangrijke voorwaarde voor een krachtige wijk is het **voorzieningenniveau**. Wat heeft jouw wijk te bieden? Waar kun je terecht? Per wijk moet er dus een beeld zijn van dat voorzieningenniveau: goede scholen en kinderopvang, zorgcentra, winkels voor dagelijks gebruik, horeca, enzovoorts. Maar ook sociale netwerken zoals kerken, moskeeën, sportclubs en verenigingen. De gemeente kan hier een belangrijke aanjagende rol spelen door haar verantwoordelijkheid voor bijvoorbeeld onderwijshuisvesting, diversiteit en kracht van detailhandel (branchering) in wijkwinkelstraten en haar verantwoordelijkheid voor zorg en ondersteuning. Dat betekent ook dat de gemeente fysiek aanwezig moet zijn in de wijken en dat vraagt laagdrempelige decentrale publiekslocaties. ^[8]

De druk op de **jeugdhulp** blijft onverminderd hoog. Een belangrijke oorzaak hiervan is de omslag van ruim 200 aanbieders van specialistische hulp (wat ook veel teveel was) naar slechts acht hoofdaannemers en talloze onderaannemers. We zien te weinig samenwerking en teveel concurrentie, terwijl er nog steeds teveel capaciteit en geld gaat zitten in overhead, contractering en aanbesteding. Daarnaast belandt veel problematiek uit andere domeinen op het bordje van de jeugdzorg. We pleiten daarom voor een gedegen integraal sociaal beleid, waarbij de gemeente aanjager is en inzet op goed preventiebeleid. Vereenvoudiging hiervan zorgt al voor meer capaciteit en geld voor hulp. Ook indicering duurt te lang en is te bureaucratisch. We moeten meer inzetten op **samenwerking** dan op concurrentie tussen aanbieders. De gemeente moet stevige regie pakken op tijdigheid, passendheid en toegankelijkheid van zorg in de stad.

2.1.3 Voorstellen

- Kinderopvang is niet alleen een arbeidsmarktinstrument, maar heeft (met name in achterstandswijken) een belangrijke educatieve rol, bijvoorbeeld waar het gaat om het bestrijden van taal- en/of ontwikkelingsachterstanden. Binnen het nationaal programma Rotterdam-Zuid starten we een pilot voor **gratis kinderopvang** zodat ieder kind de kans krijgt taal- en/of ontwikkelingsachterstand zoveel mogelijk in te lopen voordat de schoolcarrière begint;
- We maken gebruik van wetenschappelijke onderbouwde programma's die **de taalontwikkeling van ouders en kinderen** ondersteunt en verbetert;
- Voor goed onderwijs moeten in de eerste plaats ook de **basis** op orde zijn. De gemeente moet de **ontbijtweek van het Nationaal Schoolontbijt** aangrijpen om ouders te ondersteunen in het zorgen voor een goed ontbijt voor hun kind. Hierbij kan aangesloten worden bij maatschappelijke initiatieven, zoals de voedselbank, om ouders te helpen;
- Die prachtige **schoolgebouwen** die we neerzetten gaan nu om 8.30 open en om 15.00 weer dicht, terwijl het in potentie ideale **ontmoetingsplekken** zijn in en voor de wijk. We gaan de kracht van schoolgebouwen meer benutten voor welzijn, zorg en sport. Daardoor openen zich ook kansen om het onderwijspersoneel niet nóg meer te belasten met zorg- en ondersteuningstaken;
- Scholen mogen geen drempel creëren via de **schoolbijdrage** waardoor gezinnen worden uitgesloten, dat is bij wet verboden. De gemeente moet scherp zijn op overtreding van deze wet;
- Wet- en regelgeving sluit onvoldoende op elkaar aan. Tussen peuter en kleuter, adolescent en volwassene staan allemaal schotjes van wet- en regelgeving, terwijl je niet van de een op de andere dag een ander mens bent omdat je toevallig jarig bent geweest. Rotterdam moet **lef tonen** door initiatieven in de stad te ondersteunen en op te zetten, ook als verschillende wet- en regelgeving in de weg lijkt te zitten;
- De gemeente inventariseert per wijk het **voorzieningsniveau**. Op basis van een minimaal benodigd niveau wordt inzet gepleegd op onderwijshuisvesting, branchering en zorg en ondersteuning;
- **Verenigingen, kerkelijke/religieuze gemeenschappen en wijknetwerken** hebben een belangrijke rol bij vroegsignalering van (gezins)problematiek. Onze voorstellen in de afgelopen jaren hebben geleid tot bijvoorbeeld een pilot armoedebestrijding in IJsselmonde, een zakgeldgids voor alle Rotterdammers (ism NIBUD) en zicht op vele extra vindplaatsen voor Rotterdammers met potentiële schulden en/of financiële problemen;

- We kijken vooral naar natuurlijke en reeds bestaande **plekken en initiatieven** in de stad zoals bijvoorbeeld de 'Rotterdamse Douwers' en speeltuinverenigingen om bij aan te sluiten;
- Het programma **'Stevige start'** (ooit geïntroduceerd door CDA-wethouder Hugo de Jonge) ontwikkelen we door. Hierbij hebben we met name aandacht voor pedagogische ondersteuning na de geboorte van een eerste kind;
- In alle wijken moet een goede infrastructuur voor **enkelvoudige vraagstukken rond opvoeding** zijn;
- Passende specialistische **jeugdhulp** moet eenvoudig en tijdig beschikbaar zijn. We willen naar een behapbaar aantal gecontracteerde aanbieders en daarmee richten we een overzichtelijk en eenvoudig landschap van hulp in.

2.2 Onderwijs

Omdat iedereen anders is, maar wel gelijke kansen verdient.

2.2.1 Uitgangspunt

Onderwijs is **vorming**. Op school leer je niet alleen vaardigheden en doe je kennis op, maar je vormt jezelf tot wie je bent en wat je kunt bereiken. Onderwijs is dé sleutel tot een samenleving in balans waarin iedereen gelijke kansen heeft.

Omdat onderwijs dé sleutel is tot gelijke kansen moet goed onderwijs ook **voor iedereen** beschikbaar zijn. Drempels mogen er niet zijn en de deuren moeten openstaan voor iedereen.

Nergens is de opdracht voor het onderwijs zo groot als in Rotterdam. Rotterdam is de stad van doeners. In Rotterdam doen we dingen anders en nemen we het voortouw om problemen aan te pakken. Soms op onorthodoxe manieren, soms buiten de gebaande paden om.

Opvoeding en onderwijs zijn erop gericht om kinderen voor te bereiden op hun plaats in de samenleving als mondige, zelfbewuste, zorgzame en sociale burgers. Voor de christendemocratie is onderwijs maatwerk, omdat niemand gelijk is, maar wel gelijke kansen verdient. Onderwijs is talentbevordering, en geen concurrentiestrijd. Daarmee is er plaats voor ieder kind, voor iedere jongere. ^[B]

2.2.2 Richting

Net als met alle maatschappelijke vraagstukken vindt het CDA Rotterdam dat ook een onderwijs carrière **wederkerig** hoort te zijn. De overheid moet dus zorgen voor goed en drempelloos onderwijs en ouders en kinderen zijn verantwoordelijk om van die kans ook een succes te maken. Daarbij geldt dat hoe minder zelfredzaam ouders en kinderen zijn, hoe meer hulp en ondersteuning ze van de overheid kunnen verwachten.

We zetten in op kwalitatief hoogstaande educatie en onderwijs voor iedereen. Met (voor)scholen werken we samen aan aanbod dat past bij de wijk. Soms werkt wetgeving hier belemmerend, bijvoorbeeld voor een doorgaande leerlijn van 0 tot 23 of bij klokuren van scholen, dan is het zaak deze belemmering als een kans te zien om te doorbreken met **innovatieve concepten voor educatie, vorming en onderwijs** die passen bij de wijk waarin kinderen opgroeien.

Ieder kind heeft **recht op onderwijs**. De leerplichtwet is wederkerig. De gemeente moet de leerplicht streng handhaven en ook op voortijdig schoolverlaten zien wij streng toe. We pakken scholen die een drempel opwerpen voor bepaalde doelgroepen stevig aan. Maar we mogen ook veel verwachten van ouders bij de invulling van het recht op onderwijs voor hun kind en de overheid ondersteunt ze daarbij waar nodig. We zien ouders dus als partners om het onderwijs voor hun kind te verzorgen.

De gemeente moet aanjager zijn voor **onderwijsvernieuwing** die aansluit op de behoefte van leerlingen van nu, voor een samenleving van morgen. Opgroeien in Rotterdam vraagt om extra inzet maar vooral passie. Van de overheid, scholen, ouders en bedrijfsleven.

2.2.3 Voorstellen

- In de eerste 6 jaar van een mensenleven maken de hersenen de grootste sprongen. In deze jaren maak je dus het grootste verschil. Daarom is **voorschoolse educatie** van groot belang, omdat (verplicht) onderwijs in Nederland pas begint vanaf 5 jaar;
- Goed onderwijs is niet vrijblijvend, onderwijs vergt een wederzijdse en wederkerige verplichting. Ouders, kinderen, onderwijsinstellingen én gemeente moeten zich daarom ook samen inspannen om de kwaliteit van het onderwijs te borgen en verhogen. Dat betekent onder **andere strenge handhaving van de leerplichtwet** om thuiszitters en voortijdig schoolverlaters te voorkomen;

- Taal is overal. Taal is je gereedschap om mee te komen in de samenleving. Er zijn vaak coördinatoren taalontwikkeling op scholen, maar dat landt niet altijd even goed op een school. Er is een **integrale taalaanpak** over alle vakken heen nodig. Dat moet vormgegeven worden in samenspraak met scholen;
- De school is de samenleving in het klein; de klas moet dus een oefenplaats voor samenleven zijn. Daarom ondersteunen we scholen om **burgerschapsvorming** meer vorm en inhoud te geven, onder andere door de **maatschappelijke stage** op alle scholen in het voortgezet onderwijs;
- Ondersteun jongeren in het ontwikkelen van **media- en technologiewijsheid**, waardoor jongeren kritisch naar media, informatie en nieuws leren kijken en dit op (feitelijke) waarde weten te schatten; ^[9]
- Ondersteun jongeren in de ontwikkeling van hun **competenties en vaardigheden** en de verbreding van hun netwerk, zodat ze over de juiste skills en contacten beschikken om aan het werk te komen. Versterkte inzet op loopbaanoriëntatie voor alle Rotterdamse scholieren is dus nodig; ^[10]
- In Rotterdam gaat meer dan 1 op de 10 jongeren naar **praktijkonderwijs**. Voormalig wethouder Hugo de Jonge lanceerde jaren geleden het diploma praktijkonderwijs dat nu ook landelijk is erkend, maar het imago van het praktijkonderwijs is niet goed. De gemeente Rotterdam moet beleid én communicatie beter richten op het belang van goed praktijkonderwijs in de stad en de **waarde van haar scholieren**;
- Scholieren in het praktijkonderwijs zijn vrijgesteld van kwalificatieplicht ^[11], maar als ze de stap naar het MBO maken vervalt die vrijstelling direct, dat zorgt voor een drempel. De **vrijstelling van de kwalificatieplicht** voor scholieren uit het praktijkonderwijs moet verzekerd zijn;
- Alle andere diplomaloze jongeren onder de 23 moeten, in plaats van een uitkering, gestimuleerd worden om een diploma te halen, óf een kansrijk leerwerktraject te volgen waar ze echt verder mee kunnen en hun talenten kunnen ontwikkelen: **'School first'**;
- De beste leraren moeten voor de klas. Daarom moeten **stedelijke lerarenbeurzen**, samen met het Rijk, verder opgezet en uitgebreid worden. Hierbij is het vooral ook van belang dat de informatie hierover verbeterd moet worden, zoals bijvoorbeeld de mogelijkheden voor zij-instromers ^[12];
- Uitzendbureaus en detacheerders zijn een financiële strop voor schoolbesturen en de kwaliteit van ingehuurd krachten laat vaak te wensen over. **Inhuur van leraren** moet zoveel mogelijk **voorkomen** worden. Samen met schoolbesturen en het Rijk moeten hier gezamenlijke afspraken over komen, zoals inzet op extra gelden ten behoeve van kleinere klassen;

- Het **nationaal programma Rotterdam Zuid (NPRZ)** leent zich voor onorthodoxe maatregelen en moet onderzoeken of het mogelijk is om in het basisonderwijs met kleine(re) klassen te werken en leraren vaste(re) contracten aan te bieden;
- Ook sport en bewegen hoort bij het onderwijs. Combinatiefunctionarissen combineren sport en cultuur met onderwijs, zorg of welzijn. Het programma **'Lekker Fit'** wordt voortgezet en doorontwikkeld (sinds 2005 werkt het programma Lekker Fit! aan het tegengaan van overgewicht onder Rotterdamse kinderen en jongeren);
- Een **zomercampus** met activiteiten met een versterkend karakter zoals een aanbod op sport, cultuur en kernvakken (spelonderwijs) kan een mooie aanvulling zijn op het standaard aanbod. De culturele sector, onze verenigingen in de stad, maar ook bedrijven kunnen hier een hele mooie rol in spelen;
- Scholieren moeten in school de zorg kunnen krijgen die ze nodig hebben. Het huidige **zorgsysteem** is te complex en ondoorzichtig voor ouders en school. Onderwijs- en zorgarrangementen moeten ontschot worden en Rotterdam neemt daarin het voortouw met experimenten;
- Er is bekend welke scholen verouderd zijn en niet voldoen aan de norm. ^[13] We hebben een opgave om de schoolgebouwen die niet voldoen aan huidige en toekomstige eisen en die zijn opgenomen in de **klimaatagenda maatschappelijk vastgoed** aan te pakken. Daar is meer geld voor nodig dan de huidige €60 miljoen als vervangingsopgave.

2.3 Jongeren en studenten

Omdat onze jonge stad een kans voor open doel is.

2.3.1 Uitgangspunt

Rotterdam is een relatief **jonge stad**. Door de aanwezigheid van de Erasmus Universiteit en verschillende hogescholen en MBO's huisvest Rotterdam een **groot aantal studenten**. Als gemeente moeten we goed voor deze groep zorgen, zij zijn immers de toekomst van onze stad.

Het gaat niet alleen over 'zorgen voor' maar ook over 'zorgen dat'. De jongeren zijn de toekomst van de stad en dus moet de **stem en invloed van jongeren**

te horen en merken zijn. Het is aan de politiek om de ruimte daarvoor te scheppen. Voor iedereen, maar zeker voor jongeren aan het begin van hun leven en hun volwassen bestaan geldt dat het leven zin moet hebben. **Verantwoordelijkheid nemen voor je leven en de wereld om je heen is een vorm van zingeving.** We steken de hand uit naar de jongeren van Rotterdam en willen samen staan voor een sterke en inclusieve stad vol kansen.

2.3.2 Richting

Rotterdam moet voor iedere jongere een fantastische stad zijn om in te wonen, leven, studeren en te werken. Daarom moet iedere jongere een gelijke kans verdienen. Helaas zien we dat steeds meer jongeren tussen wal en schip raken, en gelijke kansen steeds minder vanzelfsprekend zijn. Als CDA staan we voor **gelijke kansen voor iedere jonge Rotterdammer.**

Zingeving door een verschil te maken in de wereld waarin je leeft, dát is waar het ons om te doen moet zijn. Meelopen met een demonstratie en daar een selfie van maken is een begin, maar als dat alles is, heb je nog maar weinig **impact** gemaakt. In een diverse stad als Rotterdam betekent een **verschil maken** vooral: uit je eigen bubbel komen en contact maken met anderen en (vooral) andersdenkenden. Als CDA Rotterdam stellen we allereerst onszelf ten doel de **bubbels te breken** en reiken de hand naar jongeren om ze te helpen dat ook te doen.

Het vinden van een betaalbare woning is bijna onmogelijk, het klimaat is van slag, het krijgen van een vaste baan is niet te doen en duidelijkheid over de studiefinanciering is er nog steeds niet. Daarnaast heeft de coronacrisis de mentale gezondheid van jongeren niet verbeterd. Leg daarbovenop de versplintering en het wantrouwen in de politiek en je ziet waarom wij, het CDJA, nodig zijn. [C]

2.3.3 Voorstellen

- Betrek jongeren bij de ontwikkeling en wijze van bekendmaking van **(overheids) informatie**; ^[14]
- Tijdens coronacrisis gezien: de thuissituatie is voor veel kinderen en jongeren alles behalve ideaal voor thuiswerk. Er moeten in de stad (met name in de buurt van kansarmere wijken) genoeg **studieplekken** zijn voor jongeren. Daarom brengen we stadsbreed het aantal openbare studieplekken in kaart en creëren we plekken daar waar er (te) weinig aanbod is; ^[15]
- Om iedere jongere zo gelijk mogelijk te laten starten moet de gemeente meer **taallessen** faciliteren en waar mogelijk initiatieven ondersteunen. Taal is een probleem voor kinderen en ouders in kansarme wijken. Kinderen uit gezinnen met een migratie-achtergrond worden vanuit hun omgeving vaak niet gestimuleerd de Nederlandse taal te spreken waardoor ze achterstanden oplopen. Deze taallessen moeten zeer toegankelijk zijn voor zowel ouder als kind;
- Wij steunen initiatieven waarbij studenten leerlingen huiswerkbegeleiding geven en/of als **maatje of mentor** aanspreekpunt zijn. Zo breken we bubbels en verbinden we Rotterdammers aan elkaar;
- Kinderen en jongeren uit minderbedeelde gezinnen hebben niet de middelen om **bijles** te krijgen in de vakken waar ze moeite mee hebben. De gemeente moet initiatieven met bijvoorbeeld studenten van de hogeschool of andere instellingen ondersteunen en subsidiëren (zoals '**Leren op Zuid**');
- Studenten vinden maar lastig een kamer in Rotterdam. Kamers zijn zeer prijzig in de private huur en voor gewilde plekken zijn er vaak lange wachtlijsten. Als CDA vinden we dat **leegstaande kantoorpanden** en andere leegstaande gebouwen omgebouwd moeten worden voor **studentenhuisvesting**. Daarnaast gaan wij in de komende periode in samenwerking met jongeren en onderwijsinstellingen een concreet plan leveren om het kamertekort voor studenten op te lossen.
- Er is grote behoefte aan **technisch geschoold personeel**. MBO-studenten zijn van grote waarde voor de toekomst van de stad en verdienen dus grote en blijvende aandacht van gemeente en Rijk;

- We vinden het belangrijk dat er voldoende en betekenisvolle stageplekken zijn voor studenten en willen dat de gemeente zich daarvoor inzet. **Stageplaatsen in MBO en HBO** moeten deel uit maken van het onderwijsaanbod. Zonder stage geen diploma en geen goed geschoolde werknemers. Stad en bedrijfsleven gaan samen aan de slag. Ook nieuw op te richten bedrijfs- of branchescholen kunnen hierin voorzien mede met het oog op toekomstige ontwikkelingen in het beroeps begeleidend leren;
- We zien dat veel studentenkamers worden aangeboden tegen te hoge huren en/of in zeer erbarmelijke staat zijn. Daarom willen we dat de gemeente proactief gaat handhaven, **studenten geïnformeerd worden over hun rechten** en eenvoudig toegang krijgen tot de huurcommissie en waar nodig worden bijgestaan door de gemeente;
- We zetten in op een **bruisender uitgaansleven**, waarbij we de ondernemers in de stad ondersteunen en ook de overlast voor omwonenden wordt meegewogen. Daarnaast gaan we in gesprek met horeca-uitbaters en studenten-verenigingen om de veiligheid in de uitgaansgelegenheden te verbeteren, waarbij onder andere ontmoediging van (hard)-drugsgebruik en het tegengaan van alcoholmisbruik centraal staat;
- Het CDA onderschrijft de belangrijke **maatschappelijke en sociale waarde van studie-, studenten- en sportverenigingen voor jongeren**. We vinden het daarom van groot belang om deze organisaties actief te betrekken bij gemeentelijk beleid en het gesprek met ze te blijven voeren en waar nodig te ondersteunen;
- **Eenzaamheid onder jongeren** is een toenemend en urgent maatschappelijk probleem. Bij het CDA staat dit thema hoog op de agenda, waarbij we nadrukkelijk de samenwerking met maatschappelijke organisaties en verenigingen opzoeken.

Hoofdstuk 3: Stad van leven

3.1 Wonen

Omdat leven begint met een dak boven je hoofd.

3.1.1. Uitgangspunt

Een stad is een plek waar veel samenkomt, een **smeltkroes** van mensen en activiteiten. Door die diversiteit en drukte kan een stad bruisen van creativiteit en energie. Maar er is ook een andere kant. De kant van de ruimte die je maar één keer kan benutten. De kant van drukte die teveel druk oplevert. De kant van verborgen miserie, eenzaamheid en zichtbaar en onzichtbaar leed.

Uitgangspunt van woonbeleid zou moeten zijn dat de stad niet zó druk wordt dat de menselijke maat verdwijnt. Natuurlijk moeten er groeimogelijkheden zijn en blijven, maar de menselijke maat en de gemeenschap waarin mensen leven moet niet verder onder druk komen te staan. Dat vraagt om **keuzes en samenwerking**. Keuzes over welke stad je voor je bewoners wil zijn en samenwerking met de regio en andere steden over woonbeleid.

En die keuzes dienen zich voortdurend aan: moeten wijken met een concentratie van achterstanden diverser worden door ander **woonaanbod** te creëren of worden hechte gemeenschappen daardoor teveel doorsneden?

Moeten we bouwen ten koste van groen, of is een bepaalde hoeveelheid groen juist essentieel voor het leefbaar houden van de stad? Moeten we verder 'verdichten' of verstikken we ons daardoor verder?

Hierin zullen we steeds een stad voor ogen moeten blijven houden die leefbaar is en blijft en waar het prettig wonen is. Voor het CDA Rotterdam is dat een stad voor iedereen die ervoor kiest om hier te wonen en bereid is om zijn of haar **steentje bij te dragen** aan het versterken van diezelfde stad, te beginnen in je eigen wijk. Wij kiezen nadrukkelijk voor het **middensegment als sleutel** voor het openbreken van de vastzittende woningmarkt.

En tenslotte kan wonen in de stad niet los gezien worden van het **voorzieningsniveau**. Het is dus van belang dat er goede scholen en goede zorg is in de buurt en dat wijken levendig blijven door gezonde winkel- en verblijfstraten en een sterk midden- en kleinbedrijf in de wijk. Een stad waarin je je goed van A naar B kunt bewegen zonder teveel overlast voor andere bewoners en gebruikers van diezelfde ruimte.

Samen maken we de stad. We hoeven ons als stad, als politiek niet neer te leggen bij de resultaten van gisteren als het over morgen, over de toekomst van de stad gaat. We hoeven zaken niet als een gegeven te beschouwen. Geen beleid gebaseerd op gelatenheid. Eenzaamheid hóórt niet bij de stad. Achterstanden in het onderwijs zijn niet onoverbrugbaar. Je kunt het verschil maken. Daar mogen we trots op zijn. Iedere dag. [D]

3.1.2. Richting

De afgelopen decennia zijn middeninkomens massaal de stad uit getrokken. Met name gezinnen vinden steeds minder vanzelfsprekend hun plek in de stad. Maar een gezonde stad in balans heeft deze **ruggengraat** van de samenleving keihard nodig, want we zijn al teveel een 'stad van twee snelheden' [16], waar de verschillen tussen kansrijk en kansarm alleen maar toenemen.

De woningmarkt in Rotterdam is oververhit. Jongeren, starters en gezinnen hebben moeite met het vinden van een passende woning. De huren stijgen, zeker in de particuliere sector, en koophuizen worden structureel flink overboden. Het CDA Rotterdam wil een **normalisering van de woningmarkt** waar iedereen de mogelijkheid krijgt te wonen in een passende woning. Maar de (stedelijke) ruimte is ook schaars en daardoor moeten we niet alleen bestaande ruimtes benutten, maar ook meer stapelen (hoogbouw mét ruimte voor stadstuinen).

Het sociale segment is in Rotterdam niet het probleem, er zijn wijken waar een erg hoog percentage sociale huurwoningen staat. **Het knelpunt ligt in het middensegment.** Starters kunnen hierdoor niet doorgroeien, huurders uit de sociale sector worden tegengehouden naar de vrije huursector over te stappen en ouderen kunnen geen stap terug doen qua ruimte. Dit alles leidt tot een woningmarkt die op slot zit.

Door een overmaat aan **verkamering** in bepaalde wijken wordt de mobiliteit in die wijken regelmatig (veel) te hoog waardoor deze wijken fors aan leefbaarheid inleveren en woningen minder beschikbaar zijn voor starters en gezinnen. Het beleid om overmatige verkamering in bepaalde wijken tegen te gaan is dan ook een cruciaal en blijvend onderdeel van ons woonbeleid. Dit is nadrukkelijk geen anti-student maatregel en daarom leggen we extra nadruk op de realisatie van woningen voor studenten/jongeren waarbij de leefbaarheid van de wijken niet onder druk komt te staan.

3.1.3 Voorstellen

- We willen een **lokale huurcommissie** die per casus mogelijkheden heeft om (te) hoge huren en excessieve huurverhogingen aan te pakken. Ook neemt de gemeente het initiatief een zaak te beginnen als er meerdere signalen over één verhuurder binnenkomen;
- We maken een **Rotterdams woningenfonds**. Investeerders kunnen in dit fonds beleggen voor specifieke doelen in de woningmarkt. Denk hierbij aan isolatie, verduurzaming, algemeen onderhoud, maar ook nieuwbouw. Het fonds creëert rendement uit huurpenningen en verkoop;
- Woningcorporaties worden aangemoedigd huizen **onder de marktprijs** te verkopen aan starters in combinatie met een **terugkoopclausule**. Wanneer een inkomensnorm wordt overschreden verkoopt de bewoner het huis weer terug aan de woningcorporatie tegen eenzelfde korting. Hiermee wordt aan starters de kans geboden kapitaal op te bouwen om daarna eenvoudiger de reguliere woningmarkt te betreden;
- Er moet **10% van vrijkomende sociale huur worden verloot** onder starters. Hierdoor krijgen starters een eerlijke kans op een betaalbare woning;
- Als woningcorporaties huizen gaan verkopen, krijgen Rotterdammers die hun huurhuis elders (bij welke verhuurder dan ook) willen verruilen voor een koophuis **voorrang**. Nu krijgen huurders deze voorrang enkel wanneer zij een huurhuis achterlaten bij hun eigen corporatie;

- Met het uitbouwen van de startersleningen naar **duurzaamheidsleningen** worden starters gestimuleerd om zelf woningen te verbouwen én te verduurzamen. Nu worden woningen die grondige renovatie behoeven vaak opgekocht door investeerders die na een verbouwing dikke winsten pakken;
- Rotterdam is een stad met lef. Wij geven ruimte aan **woonpioniers** die op een andere manier willen wonen. We stimuleren **nieuwe woonvormen** in gesegregerde wijken (tiny houses, tijdelijke houtbouw, ruimte voor creatief bouwen, enz);
- Vanwege schaarse (stedelijke) ruimte is **verdichten** (omhoog bouwen) een manier om voldoende woningen toe te voegen;
- Woningen zijn om in te wonen en niet om mee te speculeren. Bij nieuwe ontwikkelingen wordt altijd een **zelfwoonplicht** voor kopers opgelegd;
- Ook de mogelijkheid van de **verhuurdersvergunning** is een extra instrument voor gemeenten/steden om disbalans en speculatie op de woningmarkt tegen te gaan. En geeft ook de mogelijkheid voor toezicht en kunnen ingrijpen (vergunning kan ingetrokken worden);
- Zowel de **zelfwoonplicht** als de **verhuurdersvergunning** moeten landelijk een wettelijke basis krijgen;
- De woningen die wel in het middensegment worden gebouwd verdwijnen hieruit alweer snel door stijgende prijzen. We willen dus een **gemeentelijke regeling voor anti-speculatiebeding** bij nieuwbouw;
- De gemeente krijgt de mogelijkheid om in wijken **opkoopbescherming** in te voeren. Beleggers mogen in die wijken geen woning opkopen;
- Bouwen van woningen moet altijd vooraf worden gegaan door het **voorzieningsniveau als randvoorwaarde** te nemen voor een goede plek om te wonen;
- Wij zetten in op het toevoegen van **15.000 woningen** in de volgende raadsperiode. Hierbij gaan we uit van minimaal 40% voor het middensegment (zowel koop als huur);
- De provincie moet scherp toezicht houden op de **regionale verdeling** van woningbouw per segment zodat niet alle druk op de stedelijke gebieden komt te liggen;
- Voor **bijzondere doelgroepen** (bijv. statushouders, uitstromers maatschappelijke opvang en uitstromers uit andere zorgvoorzieningen) realiseren we kleinschalige woonconcepten op maat voor verspreid over de stad;

- Bij de gunning van projecten weegt **duurzaamheid** (zoals energiezuinig (ver)bouwen, klimaatadaptief, natuurinclusief en circulair bouwen) direct zwaar mee. Bouw- en infrabedrijven krijgen graag de kans zich in aanbestedingen hierop te kunnen onderscheiden;
- In het kader van de **Omgevingswet** stellen we een participatienota op waarin vooraf vastgelegd is wat we van een **participatietraject** verwacht.
- **Woningbouwcorporaties** zijn belangrijke partners in de stad. Wij vinden dat zij de ruimte moeten krijgen en pakken om op bouwlocaties woningen in het lage middensegment (huur/koop) te realiseren;
- De **funderingsproblematiek** in delen van de stad moet met het waterschap, de gemeente en de inwoners nog voortvarender aangepakt worden.

3.2 Buitenruimte

Omdat we de openbare ruimte met elkaar delen.

3.2.1 Uitgangspunt

Wij zien de buitenruimte als de **tuin van alle Rotterdammers**. Niet iedereen heeft ruimte voor een eigen buiten en de ruimte in de stad wordt steeds schaarser. Hierdoor wordt de buitenruimte in grotere mate de plek waar je gezond en fris samen buiten kunt zijn en kunt sporten, onthaasten, samenkomen enzovoorts. Dit betekent dat toegankelijk groen voor iedereen nabij moet zijn. Iedere wijk moet genoeg verblijfsgroen hebben dat veilig en schoon is en zorgt voor ontspanning en ontmoeting.

De coronacrisis heeft nog maar eens benadrukt hoe belangrijk buitenruimte voor de stadsbewoner is. Als je de stad door fietst zie je verschil in buitenruimten, soms is dat omdat het aansluit bij de **behoefte van een wijk**, maar dat is niet altijd het geval. Het is van belang om wijkbewoners te bewegen zich te laten horen over de buitenruimte en hoe die passend gemaakt kan worden voor de behoeften van wijkbewoners. Het CDA Rotterdam wil voor elke Rotterdammer een aantrekkelijke buitenruimte om te verblijven.

3.2.2 Richting

Het verder verdichten van de stad zorgt hoe dan ook voor meer **gestapeld wonen**. Daarin moet veel ruimte gecreëerd worden voor gemeenschappelijk groen. Van individuele tuintjes gaan we in de stad veel meer naar **gezamenlijke stadstuinen**. De 7 stadsprojecten (zoals bijvoorbeeld het vergroenen van het Hofplein) zijn een goede aanzet voor meer groen op plekken waar er nu (veel) te weinig is. Bij toekomstige ontwikkelingen moet dit direct aan het begin een belangrijke prioriteit zijn. Dit is extra belangrijk voor het behoud van gezinnen in de stad.

De aanpak van zwerfvuil moet niet alleen maar leunen op beboeten van naastplaatsingen en meer ophalen van vuil. We moeten nadrukkelijk ook **bewoners aanspreken** op hun eigen verantwoordelijkheid en hun verantwoordelijkheid voor anderen. Bij het schoon en toegankelijk houden van de buitenruimte kunnen en moeten we niet alleen naar de gemeente kijken.

3.2.3 Voorstellen

- Een goede buitenruimte is een veilige buitenruimte. **Kruip-door-sluip-door** wordt voorkomen. We willen geen heimelijke hoekjes waardoor bewoners zich onveilig voelen en daarom moet daar bij bouwprojecten aandacht aan besteed worden;
- Een stad die ook aantrekkelijk is voor de **middenklasse** heeft spelrijke en veilige wijken. Het is van belang dat er balans is tussen wat de een wil (een parkje) en wat de ander nodig heeft (een pleintje om kinderen te leren fietsen). Het gaat om het vormgeven van een veilige leefomgeving;
- **Fastfoodverpakkingen** zorgen voor het meeste zwerfafval. Wij vragen van fastfoodketens meer inzet op hun verantwoordelijkheid hierin door communicatie, maar ook door het gebruik van andere materialen;
- Het probleem van **zwerfvuil** verschilt per wijk, de gemeente probeert door middel van 'nudging' wijkbewoners te verleiden afval op de juiste manier weg te gooien. Voorwaarde is dat afval weggegooid kan worden, bij regelmatige signalen van volle containers wordt het schema geïntensiveerd. Naastplaatsingen worden beboet;
- We versterken de aanpak van **containeradoptanten**: bewoners die in de gaten houden of zakken vastzitten waardoor containers vol lijken;
- We zetten in op meer technologie rond containers zoals bijvoorbeeld een **zichtbare vulgraadindicator**;

- Het stedelijke groen wordt gezinsvriendelijker en veiliger door **alcohol-, lachgas- en drugsverboden** in sommige parken en pleinen;
- We willen de openingstijden (ook buiten 'kantoor tijden') van de **gemeentelijke milieuparken verruimen** en ze openstellen voor het MKB, zodat we meer afval zoals 'e-waste' inzamelen en daardoor hoogwaardiger verwerken;
- Bij vormgeving van de buitenruimte wordt altijd **de buurt geraadpleegd**. De buurtbewoner weet namelijk dat een mooi speels ingericht parkje zich minder goed leent voor de jaarlijkse buurtbarbecue;
- We kiezen voor **stads groen en parken** boven verdichting. Groen maakt buitenruimte niet alleen aantrekkelijk, het helpt water weglopen en koelt de stad af. Er komt een vergroeningsprogramma voor wijken waarin meer en diverser groen centraal staat;
- Groen groeit mee met nieuwbouw, er wordt pas gebouwd als er ook groen is ingepland. Met de **groennorm** behouden we de balans in een wijk;
- We stimuleren het **gezamenlijk onderhouden van openbaar groen** door wijkbewoners en burens. De gemeente moet hier een bijdrage aan leveren door het beschikbaar stellen van gereedschap en planten;
- Rotterdam organiseert en subsidieert (bijv in kader van OpzoomerMee) jaarlijks een **'tegelflip-dag'** om uiteindelijk de hele stad te voorzien van geveltuinen;
- Voor elke nieuw geboren Rotterdammer planten we een **boom**;
- Bij onvermijdelijke kap, kan een eeuwenoude boom niet gecompenseerd worden door een kleine nieuwe; het bladoppervlak moet worden **gecompenseerd**;
- Er komt een **stadsbreed voederverbod** voor dieren in de stad. Het is ten eerste slecht voor de gezondheid van de dieren en ten tweede komen er **ratten** op af. Dit is een belangrijke stap in het tegengaan van **rattenoverlast** in de stad.

3.3 Werken

Omdat de waarde van werk groter is dan enkel een inkomen.

3.3.1 Uitgangspunt

Rentmeesterschap is ook het klaarstomen van mensen voor de banen van morgen. Werk is belangrijk voor mensen, het geeft mensen het gevoel dat ze ertoe doen en erbij horen. **Ieder mens is waardevol**; iedereen heeft eigen, unieke talenten en kwaliteiten. Het is aan ieder die naar vermogen in te zetten. Iedereen die mee kan doen, moet meedoen. Iedereen is nodig. Voor wie echt niet kan werken, zijn we ruimhartig en sociaal. Voor wie niet wil zijn we streng.

Wij kijken naar de economie vanuit het vakmanschap, ervaringswijsheid, lange termijn denken en het algemeen welzijn. De overheid staat daar ten dienste aan. Net zoals economische groei daaraan ten dienste staat. Daarmee komt de **menselijke maat** terug in de economie.

In steden liggen de kansen voor het oprapen, maar momenteel niet voor iedereen. Onze arbeidsmarkt is voor sommigen (tijdelijk) niet bereikbaar. Maar het **zicht op werk** is wel cruciaal om een stedelijke samenleving sterk te maken en houden. Daarom is het van belang dat zoveel mogelijk mensen kunnen meedoen.

Nederland moet snel werken aan een integraal herontwerp van de regels rondom werk op het gebied van arbeidsrecht, sociale zekerheid, fiscaliteit en persoonlijke ontwikkeling tijdens de loopbaan. Alleen op die manier worden de waarden van werk voor iedereen op de arbeidsmarkt veiliggesteld voor de toekomst. [E]

3.3.2 Richting

Door te werken kunnen we in ons **levensonderhoud** voorzien. Maar werk is meer dan alleen het zorgen dat er brood op de plank komt. Mensen komen tot ontplooiing als zij hun talenten inzetten en maatschappelijk betrokken zijn. Hoewel niet alle arbeid even prettig is, geeft werk hen de mogelijkheid hun **creativiteit en inspiratie** om te zetten in een maatschappelijke bijdrage. Werken geeft mensen de mogelijkheid om **verantwoordelijkheid** te nemen voor hun leven.

Het verlies van werk is dan ook meer dan het verlies van een salaris. Het raakt mensen in hun **identiteit** en zorgt voor isolement. Het behoud van werk is daarom een belangrijk speerpunt voor ons. Een **sterke economie** zorgt voor werkgelegenheid. Het is daarbij belangrijk niet alleen te zorgen voor werkgelegenheid op de korte termijn, maar ook na te denken hoe onze Rotterdamse economie concurrerend kan blijven in de toekomst. De gemeente kan niet alleen zorgen voor een sterke economie, maar doet dat samen met het bedrijfsleven, onderwijs- en kennisinstellingen. Daarnaast verandert de stedelijke economie van Rotterdam in hoog tempo door grote veranderingen in het havenindustriële complex, maar ook de detailhandel in winkelstraten en niet te vergeten de digitale economie (artificial intelligence, introductie 5G, enz.), daarom pleiten wij voor **een stedelijk transitiefonds** vanuit het Rijk om Nederlandse steden klaar te maken voor de toekomst.

Het CDA wil dat iedereen die kan en wil werken werkt. De gemeente moet daarom **bij- en omscholing** maximaal stimuleren. Ook van mensen met een uitkering wordt gevraagd daarvoor een inspanning te leveren. Vanwege de grote betekenis van werk voor het welzijn van mensen zou niet de bijstand het vangnet moeten zijn, maar het **recht op een basisbaan** (een door overheid en bedrijfsleven samen gecreëerde en maatschappelijk relevante baan voor mensen uit de bijstand).

Het is van belang dat **jongeren** direct de kans krijgen om met hun diploma op zak direct hun plek vinden op de arbeidsmarkt. De coronacrisis heeft daar een negatieve invloed op gehad. Tijdens de Jongerentop010 werd duidelijk dat jongeren sinds de coronacrisis moeilijker aan een stage of (bij)baan konden komen. Jongeren die hun baan verloren kregen moeilijk een nieuwe baan, waardoor de werkloosheid onder deze groep opliep tot bijna 11%, tegenover 5% van de totale beroepsbevolking. ^[17] Op school is er te weinig aandacht voor de stap naar de arbeidsmarkt. Er moet daarom worden ingezet op meer **loopbaanoriëntatie en -begeleiding**.

Het sociale niveau en de kansen op de arbeidsmarkt verschillen per wijk. Er moet daarom op **wijkniveau** gekeken worden naar hoe je mensen het beste aan een baan kunt helpen. Welke behoeften zijn er in de wijk en wie zou er in aanmerking komen om die behoeften vanuit een baan te vervullen? De gemeente benadert de burger vanuit **vertrouwen** en jaagt als regisseur initiatieven van burgers aan en ondersteunt hen.

Het Nederlandse stelsel van sociale zekerheid dateert uit de jaren vijftig van de vorige eeuw. Goed, barmhartig en op bestaanszekerheid gericht. Maar het is gebaseerd op een vast contract en de kostwinner. Maar werk wordt alsmaar flexibeler en ons stelsel van sociale zekerheid is inflexibel. Daar komt bij dat er rond **inkomensbeleid** geen euro gemeenschapsgeld onrechtmatigheid uitgegeven mag worden. Terecht handhaven we streng op fraude, maar we zijn doorgeschoten in controle en dat zorgt niet alleen voor een uitvoering die ver af staat van de menselijke maat, maar het zorgt ook voor veel bureaucratie. Er moet meer ruimte komen voor **lokale afwegingen** ten aanzien van beleid en uitvoering van werk en inkomen, we willen als gemeenten dus meer experimenteerruimte van de Rijksoverheid.

3.3.3 Voorstellen

- De gemeente zoekt samenwerking met bedrijfsleven, onderwijs- en kennisinstellingen om te zorgen voor een **sterke lokale economie** die veel werkgelegenheid oplevert;
- Wij pleiten voor een **stedelijk transitiefonds** vanuit het Rijk om Nederlandse steden klaar te maken voor de toekomst
- Samen met onderwijsinstellingen en bedrijven zorgt de gemeente voor voldoende **bij- en omscholingstrajecten** voor langdurig werklozen;
- De gemeente gaat in overleg met onderwijsinstellingen over het aanbieden van **loopbaanoriëntatie en begeleiding** voor scholieren en studenten;
- De gemeente moet inzetten op **stages en werkgelegenheid** voor jongeren met een diploma op zak;
- De gemeente onderzoekt op **wijkniveau** welke behoeften er zijn en hoe wijkbewoners die behoeften in de vorm van een baan kunnen vervullen;
- Er moet **flexibele kinderopvang** beschikbaar zijn voor mensen die vanuit een uitkering via opleiding aan een baan geholpen kunnen worden;
- Er komt in ieder gebied een **leerpraktijkcentrum** waar mensen vrij kunnen inlopen en bijvoorbeeld naar werk kunnen zoeken, hun CV kunnen maken, sollicitatietraining kunnen krijgen en in contact kunnen komen met de gemeente, werkgevers en opleiders;
- De gemeente faciliteert het **koppelen van jongeren op zoek naar een baan** aan de behoefte van het lokale MKB;
- De gemeente stimuleert proeven met **open hiring** ^[18] op de Rotterdamse arbeidsmarkt;
- **Flexibel beroepsonderwijs**, met name door grootschalige digitalisering waardoor flexibel onderwijs op afstand beter mogelijk wordt;
- We creëren **ruimte voor experimenten** in de sociale zekerheid zodat we kunnen werken aan participatie en armoede effectief kunnen bestrijden;
- De uitvoering binnen het cluster Werk & Inkomen moet gebaseerd zijn op twee principes: **inkomenszekerheid en aan het werk**;
- **Omscholing** moet dé tegenprestatie voor een uitkering zijn;
- De gemeente start een experiment met **wijkbasisbanen**, op basis van maatschappelijke meerwaarde in de wijk.

3.4 Lokale economie

Omdat zowel de wereldhavenstad als de wijkwinkelstraat ons lief is.

3.4.1 Uitgangspunt

De lokale economie is zowel **heel groot** als **heel klein**. Het gaat aan de ene kant over Rotterdam als wereldstad en de Rijnmond als economische regio van wereldformaat en aan de andere kant over het voortbestaan van bijvoorbeeld de **wijkwinkelstraat** in je eigen buurt. En zo kijken wij er als CDA Rotterdam ook naar: Rotterdam moet als **wereldhavenstad** en economische krachtpatser innovatief en sterk blijven en tegelijkertijd is Rotterdam een verzameling van buurten, wijken en dorpen met een ongelooflijke hoeveelheid gemeenschapszin die niet in de laatste plaats afkomstig is van een bloeiende wijkeconomie rondom winkelstraten en buurten vol voorzieningen.

De inzet op een sterkere lokale economie is nu belangrijker dan ooit. Door de coronapandemie heeft de (lokale) economie een forse tik gekregen en het is zaak om **sterker uit de crisis** te komen dan we erin zijn gegaan. We grijpen dit momentum aan om **extra te investeren** in onze eigen lokale Rotterdamse ondernemers.

“Dat het lokale hardnekkig zou blijken, dat mensen hun kleine, vertrouwde wereld niet klakkeloos inruilen voor de belofte van een grote, ‘betere ’ wereld, dat is de les van de afgelopen tien jaar.” [1]

3.4.2 Richting

Voor de concurrentiepositie van Rotterdam als wereldhavenstad en de Rijnmond als economische regio moeten we er altijd naar streven om ontwikkelingen nét even één stapje voor te zijn. Rotterdam moet dus altijd **innovatief** willen zijn en blijven. Innovatie komt het beste tot zijn recht als Rotterdam dé plek is waar je wil zijn als **startende ondernemer**. De gemeente Rotterdam heeft de afgelopen jaren al fors ingezet op startups en scale-ups en wordt ook steeds beter gevonden, maar dat kan en moet altijd nog meer en beter: in 2019 stond er slechts één Nederlandse stad in de top 50 van 'best startup cities' ^[29], Amsterdam. In Rotterdam willen wij hét ecosysteem hebben voor **startups**. In 2026 moet **Rotterdam best startup city** van Europa zijn.

Daarnaast moeten we vechten voor de kleine ondernemer die moet **opboksen** tegen ons **online koopgedrag** en **woekerprijzen** van bedrijfsruimtes. Want als we groot en sterk willen blijven, moeten we ieder stukje Rotterdam koesteren en verzorgen. Dat betekent bijvoorbeeld dat wij ons blijven verzetten tegen alsmaar verder verruimende winkeltijden, want dat leidt weliswaar tot tijdsafhankelijk kopen, maar zorgt er tegelijkertijd voor dat de kleine ondernemer altijd open moet zijn en een duurder huurcontract kan verwachten. De vrijheid van de consument staat meestal niet in dienst van het voortbestaan van de kleine ondernemer. Als gemeente moeten **we lokaal koopgedrag** op alle mogelijke manieren **stimuleren**.

Familiebedrijven zijn van oudsher belangrijke, stabiele dragers van onze economie. Overal zijn familiebedrijven te vinden. Van plaatselijke winkelier tot internationaal opererende onderneming, vaak **lokaal geworteld en maatschappelijk sterk betrokken**. Op lokaal niveau leveren familiebedrijven een grote bijdrage aan de leefbaarheid van de stad: als werkgever maar bijvoorbeeld ook als sponsor van het verenigingsleven of door zich in te zetten voor een stichting of goed doel. Wat familiebedrijven uniek maakt, is dat het familiebelang en het bedrijfsbelang samenkomen in de ambitie om het bedrijf **door te geven aan de volgende generatie**. Niet de winst, maar de financiële degelijkheid en vooral de continuïteit staan voorop. Dát type ondernemerschap wil het CDA koesteren.

3.4.3 Voorstellen

- Er komt een **deltaplan Rotterdam na corona**, met daarin:
  - een **korte termijn** aanpak voor het verlagen van lokale heffingen, saneren van schulden en versterken van huurcontracten voor kleine ondernemers;
  - een **lange termijn** aanpak gericht op behoud van lokale ondernemers voor de (wijk)winkelstraten en horecagebieden in Rotterdam, met onder andere inzet op **'mixed use'** in winkel- en horecagebieden (detailhandel, horeca, flexibele werkplekken, cultuur, enz), het doorlichten en **aanpassen van bestemmingsplannen**, het vergemakkelijken van **bedrijfsopvolging in familiebedrijven** en **digitalisering** (aanleg 5G, digitalisering MKB, digitale infrastructuur op bedrijventerreinen en in het havengebied);
  - Dit deltaplan maken we samen met in ieder geval **MKB Rotterdam/Rijnmond, InRetail, Koninklijke Horeca Nederland en het Kadaster**
  - De gemeente houdt het **coronaloeket** nog minimaal een jaar actief om MKB ondernemers actief te ondersteunen. De ontwikkelingen in het **Rotterdam Makers District** in RDM en Merwe-Vierhavens moeten verder **versterkt** worden, door het aantrekken van meer startups, maar vooral ook de ruimte blijven faciliteren voor scale-ups;
- Het succesvolle **Made in Rotterdam** moet gekoppeld worden aan het Rotterdam Makers District zodat de maakindustrie ook made in Rotterdam wordt;
- De gemeente moet de samenwerking met het **Erasmus Centre for Entrepreneurship** versterken. Deze combinatie van wetenschap, onderwijs, concrete begeleiding en vestigingsklimaat is een perfecte hefboom voor Rotterdam als startup stad van de toekomst;
- De gemeente zet -in samenwerking met het onderwijs, de reeds bestaande innovation hubs (bijv. Venture Café) en met rolmodellen als gezicht- **startup gemeenschappen in de wijk** op. Hierdoor kunnen jongeren in achterstandswijken, dichtbij huis, horen, zien en meemaken wat ze kunnen met de creatieve ondernemingsideeën die ze in hun hoofd hebben;
- Samen met **Rotterdam Impact Agency Voor Goed** blijft de gemeente werken aan het verbinden van lokale **sociaal ondernemers** aan succesvolle bedrijven en fondsen;

- Wij ondersteunen de **City Deal Impact Ondernemen**. ^[20] Doel van deze samenwerking tussen gemeenten, maatschappelijke partners en Rijksoverheid, is het stimuleren van ondernemerschap dat maatschappelijke waarde creëert en de obstakels die zij ervaren te verminderen;
- Sociaal ondernemers hebben **1 loket** nodig bij de gemeente, omdat het zo laagdrempelig mogelijk moet zijn voor sociaal ondernemers om zich te binden aan de opgaven van onze stad;
- Voor een blijvend goed **vestigingsklimaat voor kleine ondernemers** moeten vestigingsplannen en vooral bestemmingsplannen worden doorgelicht en eventueel aangepast als het een gevarieerd aanbod van **MKB in de wijk** in de weg staat;
- Verdere **verruiming van openingstijden zijn onwenselijk** omdat kleine ondernemers onder die omstandigheden een slechtere uitgangspositie hebben dan grotere ketens;
- De gemeente moet verregaande eisen stellen aan Rotterdamse verhuurders om **woekerprijzen** voor bedrijfsruimtes te voorkomen;
- Wij vinden dat **aanbestedingen** van de gemeente volgens de methode van **‘innovatiegericht inkopen’** moeten gebeuren. Deelnemende partijen krijgen een ontwikkelbudget en als het product of de dienst goed aansluit bij de vraag, kunnen we de innovatie direct inkopen;
- Bij voorkeur kopen we in bij **sociale ondernemingen** en zetten daarbij in op **resultaatfinanciering**: we rekenen af op maatschappelijk resultaat en rendement;
- We investeren in het bijzonder in de relatie met **familiebedrijven** en ondersteunen waar mogelijk met bedrijfsopvolging en bedrijfsvernieuwing. We werken daarbij samen met andere gemeenten, de provincie en de Rijksoverheid, naar het voorbeeld van de landelijke **MKB-deals**. ^[21]

3.5 Cultuur, horeca en evenementen

Omdat de stad leefbaar moet kunnen bruisen.

3.5.1 Uitgangspunt

Bij cultuur-, horeca- en evenementenbeleid is het van groot belang de balans te zoeken tussen levendigheid en leefbaarheid. Rotterdam is dé stad voor **toonaangevende evenementen**. Het Eurovisie Songfestival en de Tourstart, maar ook onze uitgaansgebieden en het café **op de hoek van de straat** passen bij onze stad. Horeca en evenementen maken van Rotterdam een aantrekkelijke stad én het geeft de stad economisch een boost.

Het Rotterdamse **cultuurbudget** is per hoofd van de bevolking relatief hoog (Amsterdam krijgt bijvoorbeeld veel landelijk geld voor haar toonaangevende cultuurinstellingen). Wij vinden dat het cultuurbudget gehandhaafd moet blijven voor zowel subsidie als het onderhoud van de gebouwen.

3.5.2 Richting

Wij staan voor de sterke Rotterdamse basisinfrastructuur van cultuurinstellingen, die kunnen altijd op ons rekenen. Langjarige investeringsdoelen moeten beter inzichtelijk gemaakt worden, zodat grote investeringen al meegenomen kunnen worden in kostprijsdekkende huur.

Om het voor iedereen leuk te houden is het van belang dat er **goede afspraken** worden gemaakt tussen horeca-uitbaters en evenementen organisatoren en anderzijds buurtbewoners. Bij wonen in de stad is **overlast** soms onvermijdelijk, maar de **leefbaarheid** van wijken staat centraal.

3.5.3 Voorstellen

- Het café op de hoek van de straat wordt gekoesterd vanwege zijn **buurtfunctie**;
- Horeca met een take away functie draagt verantwoordelijkheid voor zijn afval. Ondernemers kunnen worden gewaarschuwd en beboet indien **afval** structureel door de wijk zwerft;
- Evenementen organisatoren laten het **terrein** waar zij gebruik van hebben gemaakt weer achter zoals zij dat gevonden hebben. Is dit niet het geval worden alle kosten verhaald;
- Bezoekers van horeca en evenementen worden gestimuleerd gebruik te maken van het **openbaar vervoer**, waarbij we eveneens onderzoeken hoe de dienstregeling in de avond/nacht verder verbeterd kan worden;
- Uitbreiding van 24-uursvergunningen voor horeca kan alleen bij nieuwe ontwikkelingen waarbij aan de voorkant rekening gehouden wordt met voorwaarden voor leefbaarheid en veiligheid voor omwonenden bijvoorbeeld door looproutes (bijv. bij FeyenoordCity en Rijnhaven kun je daar rekening mee houden);
- Middelen voor cultuur worden verdeeld over de stad. Projecten die de identiteit van een wijk **versterken** en bewoners onderling in contact brengen krijgen de voorkeur;
- Er zijn heel veel culturele activiteiten in de wijken, maar het aanbod is niet goed ontsloten. Er moet een universele '**UITagenda**' komen voor wat er te doen is in de wijken van de stad;
- We stimuleren samenwerking tussen cultuurinstellingen en scholen om **onderwijs en kunst en cultuur** steviger met elkaar te verbinden;
- We stimuleren **kindvriendelijke musea** door een kindvriendelijk aanbod als voorwaarde voor subsidieverlening te stellen.

3.6 Sport en verenigingen

Omdat verenigingen mensen verbinden.

3.6.1 Uitgangspunt

Zo oud als de menselijke beschaving is ook de menselijke neiging zich te verenigen. In een vereniging zoeken gelijkgestemden elkaar op en komen jong, oud, man, vrouw en mensen met verschillende culturele achtergronden elkaar tegen. Een échte vereniging is letterlijk **inclusief** en geeft kracht aan de samenleving.

Bovendien zorgen mensen in verenigd verband voor elkaar en nemen ze verantwoordelijkheid voor dat wat ze gezamenlijk hebben. Het verenigingsleven is een essentiële **ruggengraat van de samenleving** en verdient daarom veel ruimte en ondersteuning van de overheid.

3.6.2 Richting

Vele Rotterdammers uit alle lagen van de samenleving zijn actief in het verenigingsleven. Het verenigingsleven vormt een belangrijk **informeel netwerk** voor Rotterdammers om op terug te vallen als het even iets minder gaat. Het is niet alleen leuk om lid te zijn van een vereniging, maar het bevordert ook de sociale samenhang. Verenigingen zijn het tweede thuis van Rotterdamse jongeren.

Het is bij verenigingen net als bij ondernemingen: geef **ruimte** aan het gezamenlijke initiatief en de creativiteit en dan ontstaan er vanzelf mooie dingen. Sterke verenigingen houden zelf hun broek op door de kracht van haar vrijwilligers en leden. Maar bij sommige zaken is er **ondersteuning** nodig. Bijvoorbeeld als het gaat om het onderhouden en verduurzamen van verenigingsgebouwen en complexen.

De gemeente moet oog hebben voor het belang van verenigingen en moet ruimte bieden waar het kan en een helpende hand bieden waar het moet. Het **CDA Rotterdam staat voor Rotterdamse verenigingen** en heeft zich altijd hard gemaakt voor een bruisend verenigingsleven in de stad en de buitengebieden, zoals bijvoorbeeld het mogelijk maken van het verduurzamen van sportcomplexen.

3.6.3 Voorstellen

- Het verenigingsleven moet sterk en gezond blijven en laagdrempelig en makkelijk toegankelijk voor iedereen. Daarom vinden wij dat (sport)verenigingen niet te makkelijk en teveel moeten worden verdreven naar buiten de stad. We trekken een **sportcirkel** in de stad van Zuiderpark naar Park De Twee Heuvels en van Kralingse Bos en plas naar het Roel Langerakpark om in de drukke stad die we zijn **oases van groen en sportiviteit** onaantastbaar te maken;
- De kwaliteitsslag (sport)voorzieningen die het CDA Rotterdam in de afgelopen jaren is gestart wordt voortgezet. Het doel is kwalitatief hoogwaardige, duurzame, goed toegankelijke en voldoende sportvoorzieningen. Dit doen we door **fors te investeren** in het vernieuwen van zwembaden, sporthallen en verenigingscomplexen. In plaats van achteraf kijken waar vernieuwingen noodzakelijk zijn is vooraf bekeken welke investeringen nodig zijn. Elk opgeknapt (sport)complex in Rotterdam is te danken aan het CDA;
- De **1/3-regeling** ^[22] voor sportverenigingen moet uitgebreid worden zodat hiermee ook grootschalige renovaties dan wel nieuwbouw van sportaccommodaties mogelijk worden gemaakt;
- Voor het verder verduurzamen van sportcomplexen zetten we in op **ondergrondse waterbuffers**: wateropvang onder speelvelden. Dit leggen we aan tijdens onderhoud of bij vervanging velden;
- De bestaande subsidie voor het toegankelijk maken van sportcomplexen voor **mensen met een beperking** wordt verlengd en verhoogd;
- Rotterdam is onderdeel van **Team NL centrum metropool**, wij bieden dus ruimte aan sporters die trainen voor de Olympische Spelen. De mannelijke turners, kano-sprinters en breakdancers vinden al hun thuis in Rotterdam en daar willen we met een **Nationaal Vechtsportcentrum** de vechtsport aan toevoegen: het **Bep van Klaveren** vechtsportcentrum;
- We willen minimaal twee keer in de tien jaar een **evenement van wereldschaal** naar Rotterdam halen (denk aan de Tour de France). En dat doen we niet alleen voor citymarketing maar juist voor het stimuleren van **breedtesport** door aansluiting met het **verenigingsaanbod** en bijvoorbeeld doelgroepen die nu achterblijven in sportdeelname;
- In 2030 is Rotterdam gastheer voor de **Youth Olympic Games** en dat koppelen we aan het thema van een **generatie zonder achterstanden**;

- Sport verandert en innoveert. Zo is de jeugd steeds meer bezig met **E-sports**. Niet lui op de bank met een joystick, maar virtueel sporten door écht te bewegen. Rotterdam koppelt het bid voor de **Youth Olympic Games** aan innovaties in E-sports;
- We stimuleren nieuwe sporten. Er komen minimaal **25 padelbanen** in Rotterdam;
- We maken extra budget vrij om het **sportstrand Hoek van Holland** te realiseren;
- **Gymlessen** zijn nu zo ingericht dat spelplezier niet altijd goed naar voren komt. Dit moet anders. Vakleerkrachten spelen een cruciale rol bij kinderen in plezier van sport en bewegen. Gymleraren moeten het plezier meegeven en kinderen in contact brengen met het verenigingsleven;
- Verenigingen zien steeds meer uitdagingen op zich afkomen die meer expertise vragen. Het is geen vanzelfsprekendheid dat elke club dit in huis heeft. De gemeente moet verenigingen helpen om expertise in te roepen (bijvoorbeeld iemand die juridische zaken regelt, digitalisering regelt, iemand die de vereniging helpt om de organisatie in beeld te krijgen). Dit kan door **clubkadercoaches**: iemand die met een duidelijke opdracht de club binnenkomt en de aanwezig structuur versterkt en de vereniging vitaler achterlaat.

Hoofdstuk 4: Stad van zorgen voor elkaar

4.1 Zorg

Omdat zorg voor elkaar de kracht van het samenleven bepaalt.

4.1.1 Uitgangspunt

Zorg is een **basisrecht**. Dat betekent dat zorg voor iedereen beschikbaar moet zijn. Dat geldt voor de gezondheidszorg, maar ook voor de zorg voor ouderen, mensen met een beperking en mensen die psychische zorg of jeugdzorg nodig hebben.

Bij geboorte, ziekte en de laatste levensfase zijn wij het meest **kwetsbaar en afhankelijk** van de aandacht en liefde van anderen en verzorgenden. Op die momenten wil iedereen de beste zorg en ondersteuning van de mensen in de zorg. Aan hen vertrouwen we het kostbaarste in ons leven toe: onze gezondheid. Zorg voor elkaar is hun dagelijks werk. ^[23]

4.1.2. Richting

We worden met elkaar steeds ouder. Dat is iets om dankbaar voor te zijn. Het betekent ook dat de vraag naar zorg flink zal stijgen en dat zet de zorg onder druk. De grote opgave voor de komende jaren is om met elkaar te zorgen dat de zorg van **hoge kwaliteit** blijft, en voor iedereen **toegankelijk en betaalbaar**. Voor iedere portemonnee. We maken werk van preventie en het voorkomen van zorg. Met innovatie en digitalisering maken we menskracht vrij voor de zorg die alleen door mensen kan worden gedaan. En we gaan de zorg anders en beter organiseren: met **minder marktwerking en meer samenwerking** en de keuze voor zinnige zorg in het belang van de patiënt. Met preventie is nog veel gezondheidswinst te behalen. Positieve gezondheid, preventie en meer aandacht voor gezond eten, sporten, overgewicht en niet-roken vergroten de kwaliteit van leven en verlagen de druk op de zorg. ^[24]

De **Rotterdampolis** is bedoeld voor Rotterdammers met hoge zorgkosten en een laag inkomen. Met deze speciale polis voor kwetsbare Rotterdammers zoals ouderen, chronisch zieken en sociale minima wordt financiële stabiliteit geboden en hoeven Rotterdammers met een hoge zorgbehoefte en een

kleine portemonnee geen zorg te mijden. Dit geeft Rotterdammers zekerheid en rust omdat zij goed verzekerd zijn en vrijwel geen (onverwachte) rekeningen meer krijgen.

4.1.3 Voorstellen

- We **verdubbelen de gemeentelijke bijdrage van de Rotterdampolis**. Hiermee houden we de zorg voor kwetsbare Rotterdammers betaalbaar en toegankelijk. De bijdrage is nu 11 euro, wat CDA betreft gaat dit naar 22 euro;
- We gaan Rotterdamse **daklozen 24/7 onderdak** geven, daarom zetten we in op het op definitief afschaffen van de nachtopvang. Rotterdamse daklozen krijgen 24/7 onderdak. De ombouw van slaapzalen naar slaapkamer is aan het einde van de periode gerealiseerd;
- We gaan de aanpak '**Programma Rotterdammers Integraal ondersteunen en activeren**' (PRIO) breder uitrollen in de stad. Met PRIO willen we Rotterdammers die dat nodig hebben, integraler en sneller ondersteuning bieden. Waar nodig zetten we maatwerk in, zodat deze Rotterdammers sneller stappen kunnen zetten. Om de menselijke maat toe te passen moeten wijkteams alle mogelijkheden hebben. Dat betekent dat je alle mandaten daar neerlegt en er een flexibel budget is waardoor wijkteams zelf tot oplossingen kunnen komen;
- Het **Maatwerkbudget wijkteams** moet fors worden verhoogd, waardoor wijkteams echt kunnen doen waarvoor ze in het leven geroepen zijn: dichtbij mensen passende hulp bieden;
- We versterken de **wijkpreventie** verder. We breiden de proeftuinen 'Gezond Gewicht' (een samenwerking met Partnerschap Overgewicht Nederland (PON), artsen uit een (academisch) ziekenhuis en partners in de wijk om overgewicht tegen te gaan) uit naar meerdere wijken in de stad;
- We hebben in Nederland een snelweg aangelegd naar 'cure' (genezen) en 'care' (verzorgen), maar we zijn de afslag naar **preventie** vergeten. Er komt preventief aanbod in elke wijk (denk bijv aan welzijn op recept, proeftuin gezond gewicht, keer diabetes 2 om);
- De gemeente neemt een structurele en faciliterende rol in het oplossen van het **huisvestingsprobleem voor Rotterdamse huisartsen**;
- We zetten de **Digideal** door, waarmee we **eHealth** toepassingen in de Rotterdamse zorg mogelijk maken;

- We zetten de **strijd tegen fastfoodketens** door. De helft van de Rotterdammers heeft overgewicht. Er is landelijke grensstellende wetgeving om het aantal fastfoodlocaties te laten dalen. Daarnaast komt er een programma op het gebied van leefstijl met als doel: **minder dan 50% Rotterdammers met overgewicht voor 2030**;
- Het **'Lekker Fit!'** Programma intensiveren we in heel de stad.

4.2 Veiligheid

Omdat iedereen zich vrij moet kunnen bewegen.

4.2.1 Uitgangspunt

Rotterdam is een **wereldstad**, maar we willen wel een veilige wereldstad zijn en daarom moet een strakke aanpak van criminaliteit en inzet op veiligheid onverminderd onze aandacht hebben. Het CDA heeft zich altijd ingezet om verborgen en ondermijnende criminaliteit en misstanden op tal van terreinen te **agenderen en aan te pakken**. Ons uitgangspunt is daarbij simpel: wij willen dat deze grootschalige ondermijnende criminaliteit **uit onze mooie stad wordt gebannen**. Daar zijn zowel sterke instanties als een sterke buurt voor nodig.

Een wijkaanpak is nodig die niet alleen kansen biedt maar ook heldere grenzen stelt en empowerment weet te verbinden met maatregelen die de vrijblijvendheid die vaak in huidige aanpakken schuilt reduceren. Preventie met gezag dus, waarbij justitiële maatregelen verbonden worden met het bieden van kansen. ^[C]

4.2.2 Richting

Een veilige buurt begint met **sterke gezinnen**. En dus moet onze inzet zijn om gezinnen in staat stellen een veilige leefomgeving voor hun kinderen te waarborgen. Het ontbreken van **heldere kaders** en een **goede opvoeding** kan leiden tot jongeren die ontsporen. Aan programma's die zich richten op hulp aan ontspoorde jongvolwassenen zien we dat het geven van vertrouwen en verantwoordelijkheid ze doet opbloeien, maar dan ben je eigenlijk al (te) laat. **Veilig opgroeien** moet dus al van jongs af aan prioriteit krijgen. Jongeren die vanuit een moeilijke startpositie hun leven vorm willen geven hebben vaak meer begeleiding nodig om echt die start te maken.

De criminaliteit is de afgelopen jaren gestaag verminderd in onze stad. Dankzij de enorme inzet van politie, OM en gemeente en een goede onderlinge samenwerking zijn tal van Rotterdamse wijken die vroeger als no-go zones werden beschouwd opgebloeid tot dynamische, aantrekkelijke wijken. Toch woedt er onder het oppervlak een veenbrand: **ondermijnende criminaliteit**. De grote motor achter deze criminaliteit is drugshandel. De drugsmafia heeft al veel te veel schade veroorzaakt. Het is tijd voor een **tegenoffensief**.

Tot slot sluiten we onze ogen niet voor een nieuwe vorm van ondermijning via **ICT**. Deze vorm van criminaliteit kan de haven, voorzieningen en de gemeente zelf volledig stilleggen. Het is daarom essentieel dat we ons hier op een goede manier tegen **beschermen**.

4.2.3 Voorstellen

- Er komt een aanpak op **wijkniveau**. We kijken per wijk wat er speelt aan ondermijning en kiezen voor een wijkgerichte aanpak;
- Afgepakt crimineel vermogen willen we teruggeven aan de wijk die last heeft van de ondermijnende activiteiten via **een afpakfonds**;
- Wijkbewoners worden alert gemaakt op **preventieve maatregelen** tegen diefstal en inbraak;
- Vanwege onvoldoende dekkende vergunningplicht zijn er veel (horeca)panden waar verdachte activiteiten plaatsvinden (bijvoorbeeld shishalounges, gokcafes en massagesalons). We handhaven zowel via het strafrecht als het bestuursrecht. Gezien de vele misstanden wordt het principe van **'one strike, you're out'** ingevoerd;

- We willen een grote publiekscampagne met de boodschap dat **drugsgebruik het steunen van de onderwereld** is;
- Drugsgebruik en drugsoverlast wordt geminimaliseerd want de maatschappelijke kosten van drugs zijn nu veel te hoog; landelijk ruim 800 miljoen euro. ^[25] Er komen **geen coffeeshops en shishalounges bij**, de succesvol **vervroegde sluitingstijden** blijven gehandhaafd en er komt een **blowverbod rond coffeeshops** om overlast voor bewoners tegen te gaan. Met scherp ontmoedigings- en ondermijningsbeleid streven we ernaar het aantal coffeeshops en shishalounges terug te brengen. In de tussentijd verplaatsen we coffeeshops steeds meer uit woonwijken;
- We moeten blijven lobbyen voor een landelijk **verbod op lachgas** waardoor misbruik aangepakt kan worden (bijvoorbeeld in het verkeer);
- De afgelopen jaren is door meer cameratoezicht de pakkans verhoogd en ook de kwaliteit van het bewijsmateriaal vergroot. Er moet een **dekkend netwerk van cameratoezicht** door de stad komen. Daarbij kunnen afspraken tussen particulieren met camera's en de politie helpen: **camera in beeld** ^[26];
- De gemeente ontwikkelt samen met de politie en het OM een programma met maatregelen tegen **ICT-criminaliteit** en strafbaar gedrag op het internet. Potentiële slachtoffers worden weerbaar gemaakt;
- Wij pleiten voor voldoende **wijkagenten** in alle wijken van Rotterdam. Zij kunnen op een laagdrempelige manier contact leggen met wijkbewoners, zij kennen de verschillende aspecten van veiligheid in de wijk en leggen makkelijk contact met instanties in de wijk;
- In het havengebied hebben we te maken met grootschalige ondermijnende criminaliteit, daarom wijzen we een groot deel van de **Maasvlakte en Europoort** aan als risicogebied met een aparte juridische status ter bestrijding van criminelen (door identificatie en autorisatie);
- Ten behoeve van de aanpak van ondermijnende criminaliteit in het havengebied zoeken we **samenwerking met andere Europese havens**;
- Wij nemen alle **aanbevelingen van het Verwey-Jonker instituut** over huiselijk geweld over ^[27] en implementeren ze in het beleid van de stad. Veiligheid staat voorop en we moeten direct hulp bieden zonder doorverwijzing;
- **Vroegsignalering van huiselijk geweld en kindermishandeling** bij huisartsen, scholen en jeugdgezondheidszorg wordt verder versterkt;

- **Huiselijk Geweld- en Gezinsarrangementen**: er moet integrale financiering komen van opvang, bescherming en behandeling voor gezinnen die met geweld te maken hebben (gehad), voor alle leden van het gezin. Een gezinsgerichte aanpak in samenhang met de GGZ en het huisverbod;
- Als je kind voor de eerste keer met een **mes** gepakt wordt dan berichten we ouders dat we willen samenwerken om dit aan te pakken. Als ouders niet meewerken en het kind opnieuw wordt gepakt leggen we **dwangsom** op;
- We intensiveren **jongerencoaching** op grensoverschrijdend gedrag van jongeren;
- We zetten stevig in op het opnieuw op peil brengen van de capaciteit van **wijkagenten** in ieder wijk;
- We verstevigen de aanpak voor **kwetsbare jongeren** (licht verstandelijk beperkt en/of jeugdzorg) ter voorkoming van misbruik, ondermijnende criminaliteit en mensenhandel. Dat doen we door voorlichtingsprogramma's te ontwikkelen en in te zetten op onderzoek voor wetenschappelijk gefundeerde interventies;
- We willen een stedelijke registratieplicht voor **'sekswerkers'** en breiden het **Controleteam Prostitutie en Mensenhandel** uit;
- **Straatintimidatie** (vooral jegens vrouwen) is nog steeds aan de orde van de dag. Het is van groot belang hierin als gemeente een **duidelijke norm** te stellen. Communicatie moet gericht zijn op het normoverschrijdende gedrag van (voornamelijk) mannen, niet op het laagdrempelig kunnen melden van straatintimidatie door (voornamelijk) vrouwen;
- Wij zijn voorstander van het wetsvoorstel Asscher/Van Toorenburg voor een **sisverbod**. Totdat de landelijke wet van kracht is blijven we in Rotterdam de grenzen opzoeken binnen wat we kunnen qua handhaving;
- Er moet meer communicatie en voorlichting komen om de **meldingsbereidheid** onder Rotterdammers te verhogen, want alleen door meldingen kan de schaarse politie-capaciteit effectief ingezet worden.

4.3 Participatie

Omdat de menselijke maat altijd past.

4.3.1 Uitgangspunt

Rotterdam is een enorme stad. De **verschillende gebieden kennen grote verschillen**. Zo onderscheiden Hoek van Holland, Rozenburg en Pernis zich op heel veel punten van de stedelijke wijken in Rotterdam. De buitengebieden liggen op grote afstand van het centrum en kennen een sterk **dorps** karakter. Het is belangrijk dat deze gebieden zich **voldoende verbonden voelen** met het grotere geheel en dat **belangrijke voorzieningen** behouden blijven.

De manier waarop de gemeente (zowel politiek, bestuurlijk als ambtelijk) aanwezig is in de stad mag verschillen tussen bijvoorbeeld de buitengebieden en de (binnen)stedelijke wijken. In feite vraagt iedere wijk en ieder gebied een **maatwerk aanpak**. Het CDA staat van oudsher voor 'subsidiariteit', dat betekent dat wat je dichtbij kunt regelen, niet centraal geregeld moet worden. We verdelen verantwoordelijkheid dus dichtbij mensen. De begroting van de gemeente moet veel meer wijkgericht opgebouwd worden.

Als mensen zelf meer ideeën hebben, vraagt dat om een andere rol van de overheid. De ondersteuning van al die ideeën en plannen door de overheid heet overheidsparticipatie. De gemeente kan voorzieningen aanbieden of beschikbaar stellen. Met wijkbudgetten bijvoorbeeld kunnen bewoners eigen plannen laten uitvoeren in hun buurt. ^[1]

4.3.2 Richting

Uitgaande van de al aanwezige kracht van wijken is het zaak om écht te weten wat er speelt. Wat zijn de zorgen, de uitdagingen, de kansen? Dat doe je door in gesprek te gaan met wijkbewoners. Niet door een lijstje met getallen dat meet in hoeverre een wijk als 'probleemwijk' gezien moet worden. Als mensen mee mogen praten en bepalen over wat er goed is voor hun wijk, komt vanzelf ook de gezamenlijke verantwoordelijkheid die nodig is om wijken veerkrachtig te maken en houden. De gemeente is dus vooral een betrouwbare gesprekspartner van wijkbewoners: eerlijk, begripvol en met de menselijke maat. ^[28] Tenslotte moet de gemeente **flexibel** zijn en **multidisciplinair** kunnen werken. Dus als de bewonersavond zou gaan over de buitenruimte, maar mensen blijken hele andere problemen te hebben, dan moet het daar over gaan.

Bewoners van **wijken** zijn deskundigen op het gebied van hun wijk; de problemen en de behoeftes. Het is daarbij essentieel dat er wordt geluisterd naar de informatie die deze wijk-experts geven, anders lekt er een hoop kennis weg. **Betrouwbaarheid en dienstbaarheid** van de gemeente staan voorop.

Maar luisteren is slechts het begin, écht iets doen, daar gaat het om. De gemeente moet daarin verschillende rollen spelen. De gemeente **faciliteert** initiatieven van wijkbewoners met als doel de sociale cohesie te versterken. De gemeente **handhaaft** de openbare orde en veiligheid en creëert een goede buitenruimte. Maar de inzet is **wederkerig**. Van wijkbewoners wordt gevraagd niet enkel te kijken naar de gemeente en wat die voor je kan doen, maar ook kijken naar je zelf, je burens, je vrienden en wat je **samen** kan doen.

En de ene wijk is de andere niet. De Rotterdamse bevolking is enorm divers, dus ook dit is weer maatwerk. De wijk is een verstandige maat voor beleid van de gemeente, maar mensen moeten niet alleen kunnen meepraten, maar ook meebepalen.

Concluderend moet **de gemeente ín de wijk** zijn. De gemeente is verantwoordelijk voor het positief aanjagen van de sociale cohesie in de superdiverse Rotterdamse wijken. Dat vergt ook een omslag in het Rotterdamse ambtelijk apparaat: meer focus op en waardering voor de ambtenaren die ín de wijken werken (**frontlijn-werk**) en daardoor weten wat er speelt. De uitvoering moet centraal staan, het beleidswerk is daaraan ondersteunend.

4.3.3 Voorstellen

- De kleine kernen (Hoek van Holland, Pernis en Rozenburg) moeten elk beschikken over een **eigen budget** om invulling te kunnen geven aan eigen prioriteiten en het voorzieningenniveau op pijl te houden;
- Ook in de andere wijken geven we de wijkraden zoveel mogelijk **zeggenschap** over meerdere beleidsterreinen in hun wijk;
- Er komt een aanpak op maat voor de kleine kernen, met aandacht voor het **minimale voorzieningenniveau** per gebied;
- **Bewonersavonden** worden niet alleen georganiseerd om te informeren. Participatie hoort aan het begin van een traject, niet aan het einde. Een voorliggend plan moet aangepast kunnen worden en desnoods radicaal anders eruit komen zien dan het voorstel aan het begin van de avond was;
- Bewonersavonden worden daarnaast ook gebruikt om bewoners te informeren over wat de gemeente nog meer voor hen kan betekenen. **Signalen** die wijkbewoners aangeven worden opgepakt en krijgen altijd opvolging;
- In **Huizen van de Wijk** wordt actief informatie verspreid over mogelijkheden tot participatie, Right 2 Challenge en Buurt Bestuurt;
- We richten **wijkmanagementteams** voor alle 43 wijken in. Ieder gemeentelijk cluster heeft daar zitting in en één wethouder is integraal verantwoordelijk. Wijkmanagementteams zijn er voor gemeentelijke dienstverlening en wijkteams zijn er voor hulp. Ze kennen elkaar en vullen elkaar aan;
- Binnen het ambtelijk apparaat van de gemeente komt er focus op het werken in de wijk (**frontlijn-werk**) met meer ruimte voor maatwerk. De uitvoering in de wijk is uitgangspunt, beleid moet daaraan ondersteunend zijn;
- Er komen in iedere Rotterdamse wijk ieder kwartaal **wijkgesprekken** waar iedere bewoner en ondernemer uit de wijk voor wordt uitgenodigd. Op basis van die input komen **wijkagenda's** tot stand die bepalend zijn voor de inzet vanuit de gemeente;
- Op iedere **bewonersavond** in Rotterdam is er minimaal één ambtenaar van ieder gemeentelijk cluster aanwezig om **flexibel** in te spelen op problemen waar Rotterdammers tegenaan lopen;
- **Gemeentelijke publiekslocaties** komen terug op wijk-/gebiedsniveau. Niet voor reactieve overheidsdienstverlening, maar voor proactieve ondersteuning van burgerinitiatieven.

4.4 Diversiteit en integratie

Omdat diversiteit een kracht is als integratie vanzelfsprekend is.

4.4.1 Uitgangspunt

Onze identiteit als stad Rotterdam ontleen we aan de grote diversiteit van mensen. Rotterdam dat zijn wij allemaal. Het CDA staat voor een sterke gemeenschap waarin er ruimte is om jezelf te zijn en onderling respect de basis is voor **verbondenheid**. Waar het debat rond identiteit, cultuur en tradities polariseert zoeken wij naar een gemeenschappelijke basis.

Als echte Rotterdammers stropen we onze mouwen op en gaan aan de slag om van diversiteit onze kracht te maken. Het CDA Rotterdam staat voor een samenleving waarin **iedereen** meedoet.

Maar een diverse stad ontstaat niet vanzelf en de **voorwaarden** die diversiteit mogelijk maken moeten worden beschermd. Dit betekent dat er grenzen moeten worden gesteld aan activiteiten die onze open samenleving ondermijnen. Onze stad moet **weerbaar** zijn.

4.4.2 Richting

Diversiteit is voor het CDA meer dan enkel geslacht, seksuele oriëntatie, afkomst of religie. Elke Rotterdammer is uniek en de stad is wat ons bindt. Elk uniek persoon voegt iets toe en is van **waarde**.

Integratie is **wederkerig**, het helpt de nieuwkomer als volwaardig burger in onze samenleving mee te doen, maar de samenleving profiteert op haar beurt weer van zijn of haar inzet. Daarnaast moet niet enkel oog zijn voor eerste generatie nieuwkomers, maar ook tweede of derde generaties verdienen onze aandacht.

Integratie en inburgering is essentieel om mee te kunnen doen en te leren wat er nodig is om onze **open samenleving** te kunnen onderhouden. Dit betekent niet dat een nieuwkomer zijn eigen cultuur of geloof overboord gooit, maar deze op zo'n wijze een plek geeft in de stad dat ook anderen met een andere achtergrond dit kunnen doen. Zo beschermen we samen de westerse normen en waarden en voorkomen we het ontstaan van parallelle samenlevingen.

4.4.3 Voorstellen

- Voor **racisme en discriminatie is in Rotterdam geen plaats**. De vrijheid van meningsuiting is een groot goed maar mag nooit een excuus zijn om een ander te diskwalificeren, te kwetsen en weg te zetten;
- De gemeente is scherp op **inclusiviteit** bij organisaties en bedrijven die ze inhuurt;
- Met een **leesoffensief** gaan we de strijd aan tegen laaggeletterdheid. Ook het spreken van de Nederlandse taal wordt gestimuleerd. Er wordt gebruik gemaakt van studenten-initiatieven;
- Samen met **(internationale) kerkgemeenschappen** onderzoeken we mogelijkheden voor huisvesting in maatschappelijk vastgoed;
- Rotterdamse **voorgangers** spreken Nederlands om zo het goede voorbeeld te geven. De gemeente ondersteunt, niet enkel vrijblijvend, indien voorgangers de taal nog niet machtig zijn;
- De gemeente ondersteunt basis- en middelbare scholen met lespakketten over **burgerschap**. Bij deze lessen wordt onder andere aandacht besteed aan de unieke diversiteit van Rotterdam, onderling respect en het aangaan van een constructief gesprek;
- Nieuwkomers worden opgeleid voor banen in **tekortsectoren** zoals transport en de zorg. De gemeente vervuld hierbij een actieve rol als verbinder;
- Tegen rituelen of tradities die ingaan tegen **het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens**, zoals genitale verminking of huwelijkse gevangenschap, treden we streng op;
- Rotterdam maakt al werk van toegankelijkheid voor iedereen, maar dat werk is nooit af. De positie van mensen met een **bepanking** wordt verder versterkt, zo wordt toegankelijkheid een voorwaarde bij subsidieverlening;
- Sterke **verenigingen** (o.a. sport, scouting of muziek) kunnen een belangrijke rol spelen in het slaan tussen een brug tussen verschillende culturen. Samen spelen, sporten of je ergens voor inzetten verbind en maakt een wijk sterker;
- We zetten in op **cross-cultural events**, waarbij de focus ligt op uitwisseling van cultuur, waarden en gebruiken. Dit zetten we samen met bestaande organisaties (zoals de stadsmusea en maatschappelijke organisaties) op;

- We hebben een verantwoordelijkheid voor onze rechtsvoorgangers die onderdeel zijn geweest van grote misstanden rondom **slavernij en mensenhandel**. Daar heb je verantwoordelijkheid voor te nemen en excuus voor te maken. Maar dat **excuus** is niks waard als daarop niet een duidelijke en gerichte aanpak op het voorkomen van hedendaagse mensenhandel volgt.

4.5 Ouderen

Omdat een fatsoenlijke samenleving zich uit in respect voor ouderen.

4.5.1 Uitgangspunt

Door onze welvaart en de hoge standaard van onze gezondheidszorg worden mensen **steeds ouder**. Dat is een verworvenheid van formaat. We spreken tegenwoordig al over de derde en vierde levensfase. Daarmee is het bereiken van je pensioenleeftijd al lang niet meer het begin van je oude dag, maar de start van een **nieuwe levensfase**. Er zijn eigenlijk drie kernvragen: Wat kan ik zelf? Wie zorgt er voor mij als dat nodig is? En waar kan ik wonen?

Een sterke en respectvolle samenleving hoort ouderen in deze levensfasen ruimte én zorg te bieden. In de vierde en laatste levensfase wordt de **kwetsbaarheid** een grotere zorg in het dagelijks leven. In deze fase is passende en veilige zorg van groot belang voor het **welbevinden** van onze ouderen. Het is van belang dat ouderen in deze fase niet het gevoel krijgen dat ze tot last zijn. Wij willen dat er voor ouderen voldoende aandacht is, dat we **eenzaamheid** tegen gaan en ook aandacht hebben voor gesprekken rond levensvragen en zingeving in de laatste fase van het leven. ^[29]

Ouder worden is de kroon op een lang leven en even waardevol als het leven daarvoor. ^[1]

4.5.2 Richting

In een samenleving waarin we zorgen voor elkaar springen opa en oma vaak bij in het oppassen op hun kleinkinderen. Vele ouderen zijn actief als vrijwilligers en mantelzorgers. En zo mogen ouderen rekenen op de zorg van ons allemaal. Deze **wederkerigheid** is overal in de samenleving en misschien wel extra voor ouderen van belang om je van **waarde** te blijven voelen. Dat is onze maatschappelijke opdracht.

Gezond oud worden doe je in de eerste plaats door **actief** te blijven en mee te blijven doen. Actief en mobiel blijven is in de eerste plaats aan ouderen zelf, maar het is ook van belang dat de gemeente bijdraagt aan blijvende **mobiliteit** van ouderen. Laagdrempelig openbaar vervoer en toegankelijkheid van de stad voor minder validen is daarbij essentieel. Daarnaast moeten we actief op zoek naar mogelijkheden voor ouderen om hun grote kennis en **(levens)ervaring** in te kunnen zetten om anderen te helpen. Tenslotte moeten ouderen in staat gesteld worden te kiezen voor een betaalbaar en passend **woningaanbod**.

4.5.3 Voorstellen

- Dankzij het CDA Rotterdam is er een **ouderenpakket 2022**. Dit is een Rotterdams pakket met allerlei voorzieningen voor ouderen. Er komt een jaarlijkse opvolging van dit pakket [\[30\]](#);
- Zorg op wijkniveau is erg gefragmenteerd, het is voor ouderen vaak een brij waar geen wijs meer uit te worden is. Er moet heldere en **goede basiszorg in de wijk** zijn, met een gezamenlijk **wijkplan**, waarin structurele afspraken worden gemaakt over de domeinen heen;
- De gemeente moet ouderen helpen om een **zorgcoöperatie** te starten als zij daar kansen voor zien;
- In de 'Rotterdampolis' wordt een **APK voor ouderen** opgenomen waardoor mensen vanaf hun pensioendatum een standaard gezondheidscheck kunnen krijgen van de huisarts (hartslag, bloeddruk, suiker, cholesterol, vitamine d, enzovoorts). We gaan door met de succesvolle **'fitfestivals'**;
- De succesvolle aanpak van eenzaamheid onder ouderen wordt gecontinueerd en daarom gaan we door met de **75+ huisbezoeken** (in het verlengde hiervan wordt een aantal weken na het overlijden van een partner ook een huisbezoek afgelegd);

- De gemeente bevordert **multi-disciplinaire overleggen** (MDO's) tussen huisarts, ziekenhuis, verpleeghuis en thuiszorg;
- We pakken versnippering in de zorg verder aan, onder andere via **Thuisplusflats** (voorziening tussen huis en verpleeghuis in en met eigen voordeur). Het aantal Thuisplusflats verdubbelen we. Elk gebied in Rotterdam krijgt hiermee een Thuisplusflat;
- We gaan in Rotterdam vormen van **Verpleegthuis** realiseren. Verpleegthuis is een vorm van verpleeghuiszorg in zelfstandige woningen, al dan niet geclusterd in (een deel van) een complex;
- We ontwikkelen extra **ouderenhubs** in de stad. Doel van de ouderenhubs is te komen tot nieuwe vormen van samenwerking, nieuwe concepten met slimme verbindingen tussen wonen, welzijn en zorg. Waarbij partijen werken vanuit een gemeenschappelijk belang en een gezamenlijk geformuleerde opgave/actieagenda in het gebied;
- De gemeente helpt ouderen pro-actief in de **'regelzaken'** die op tijd gedaan moeten worden (zoals bijvoorbeeld een levenstestament);
- **Doorstroming op de woningmarkt** is voor ouderen een gevoelig onderwerp. De gemeente moet op wijkniveau in gesprek met ouderen over woningbouw in combinatie met bijvoorbeeld zorgcentra. We willen extra inzet het op ontwikkelen van **voldoende senioren- of levensloopbestendige woningen**;
- Rotterdam helpt landelijk met het halen van de regionale opgaven voor het realiseren van **verpleeghuizen**;
- De gemeente maakt een **'actieplan derde levensfase'** waarin we actief op zoek gaan naar ouderen die graag nog een forse steen bijdragen aan de Rotterdamse samenleving;
- Bij plannen rondom (openbaar) vervoer moet er extra aandacht komen voor **blijvende mobiliteit** van ouderen en ontsluiting van minder bereikbare gebieden van de stad;
- We onderzoeken de mogelijkheden om voor ouderen die vrijwilligerswerk doen en (nog) niet in aanmerking komen voor gratis OV een **tegemoetkoming in de kosten** van het openbaar vervoer te verzorgen.

4.6 Armoede en schulden

Omdat in Rotterdam niemand in armoede hoeft te leven.

4.6.1 Uitgangspunt

Rotterdam heeft de laatste jaren een flinke slag gemaakt in het tegengaan van Armoede en Schuldenproblematiek. De Rotterdamse aanpak van armoede, gevat in het programma '**Uit de knoop**', is daar een mooi voorbeeld van en kan rekenen op een breed draagvlak vanuit diverse politieke partijen, waaronder ook het CDA. Maar we zijn er nog niet. Het is en blijft een belangrijk punt van aandacht en actie. Nog steeds kampen teveel Rotterdammers met schulden en leven in armoede. Een **vroegtijdige en integrale aanpak** is van groot belang voor de levens van deze mensen.

4.6.2 Richting

Hoe eerder, hoe beter! Cruciaal in de aanpak van armoede en schulden is **preventie en vroegsignalering**. Het sociale netwerk (vrienden en familie) en het wijknetwerk (kerk, school, wijkteam, sport/muziek vereniging, buurthuis) zijn vaak een vindplek en moeten de juiste tools in handen krijgen om met mensen in armoede en schulden in gesprek te gaan, te begeleiden en eventueel door te verwijzen naar de juiste instantie.

Om uit de armoede en van schulden af te komen moeten incassobureaus incasseren met de **menselijke maat**. Te vaak lijden schulden tot nog grotere schulden omdat er niet gekeken wordt naar de mens achter de rekeningen. Hierdoor komen mensen in een negatieve spiraal terecht. Dit kan lijden tot onder andere wanhoop, stress, huiselijk geweld en uithuiszetting. Dit moeten we ten alle tijden zien te voorkomen. Meten met de menselijke maat moet onze richting zijn. En hierbij zit de gemeente nadrukkelijk aan de knoppen want de overheid is zelf de grootste schuldeiser in ons land.

4.6.3 Voorstellen

- De gemeente werkt alleen samen met incassobureaus die aan **sociaal incasseren** doen;
- Voortzetting van het Rotterdamse programma '**Uit de knoop**';
- In vervolg op ons initiatiefvoorstel 'MBO Voor Volwassen' en de motie 'Geen schulden, wel scholing' wordt **scholing** integraal onderdeel van schuldhulpverleningstrajecten. Zo kunnen Rotterdammers met schulden een duurzame toekomst tegemoet zien;
- **Gebiedsinitiatieven** op het gebied van armoede met gemeentelijke gelden blijven steunen;
- 'Opleiden' van mensen die werkzaam zijn binnen het wijknetwerk om hun **signaalfunctie** uit te kunnen oefenen;
- Onderzoeken van de mogelijkheid een stichting op te richten die alle schuldtrajecten overneemt en tot een **sociale alliantie** tussen incassobureaus en deurwaarders kan komen;
- Een **herstelplan** voor Rotterdam maken en dat proactief communiceren met de Rotterdammers (in het kader van mogelijke stille golf van faillissementen ivm coronacrisis);
- In het leven roepen van een **MDT (vliegende brigade)** die het herstelplan in praktijk tot uitvoer kan brengen.

Hoofdstuk 5: Stad van kleine kernen

5.1 Hoek van Holland

- Het **Brinkplein** moet ontwikkeld worden tot het kloppende hart van het bruisende centrum van Hoek van Holland;
- Om de leeftijdsopbouw in Hoek van Holland in balans te houden moet er met voorrang **gebouwd worden voor jongeren**, zodat zij kunnen doorgroeien in de gemeenschap waarin ze opgegroeid zijn;
- Hoek van Holland wordt veel bezocht door strandbezoekers en die trekpleister moet ook ten goede komen aan het centrum van de kern, zodat het winkel- en voorzieningenaanbod gezond en duurzaam blijft. Daarom moeten er **slimme en laagdrempelige (mobiliteits)verbindingen** komen tussen strand en dorp;
- Het mooie en nieuwe **sportstrand Rechtestraat** moet verder ontwikkeld worden tot een 'place to be' in Hoek van Holland.

5.2 Pernis

- Uiteraard heeft ook Pernis last van de op slot zittende woningmarkt. Er moet **meer variatie** komen in nieuwbouw. Dus zowel eengezinswoningen als (kleinere) appartementen voor alleenstaanden en starters;
- Het **dorpshart** kan en moet geherstructureerd worden. Woningen moeten verbeterd en verduurzaamt worden, de corporatie moet aangesproken worden op haar rol hierbij;
- Het is van groot belang dat het **voorzieningenniveau** op peil blijft. Dat betekent onder andere dat gemeentelijke dienstverlening beschikbaar moet blijven;
- Er is een gebrek aan **kwalitatieve en goede horeca** in het dorp, zodat je niet altijd weg moet uit het dorp als je een hapje wil eten of een borrel wil drinken. Bestemmingsplannen moeten hier ruimte voor geven;
- Er is een gebrek aan **plek voor jeugd**. De voetbalclub wil haar terrein daar deels voor ter beschikking stellen en de gemeente moet meedenken in hoe dat vorm te geven;

- Shell Pernis gaat een nieuwe biobrandstoffenfabriek bouwen, hét moment voor de gemeente om bij vergunningverlening eisen te stellen voor zonnepanelen op het dak zodat de nieuwe fabriek **het dorp van energie kan voorzien**;
- De A4 bij Pernis moet een **overkapping** krijgen om de geluidsoverlast te dempen, ook dat kan gepaard gaan met zonnepanelen die Pernis van energie kunnen voorzien;
- Wij zijn **tegen gasboringen in Pernis** omdat het volgens ons nauwelijks tot niet bijdraagt aan de landelijke gasbehoefte en omdat de dorpskern van Pernis zo dichtbij de (petrochemische) industrie ligt dat de kans op aardbevingen hier desastreuze effecten kan hebben.

5.3 Rozenburg

- De **Landtong Rozenburg moet groen blijven** en dus zijn wij tegen iedere verdere verbouwing of ontwikkeling van de landtong. Het bestemmingsplan moet hier ook geen ruimte voor bieden in de toekomst;
- De **overlastgevende groep(en) jongeren** moet niet alleen met veiligheidsbeleid bestreden worden, maar ook door welzijnswerk en het aanspreken van ouders;
- Om op de korte termijn de overlast te verminderen moet er een (tijdelijk) **gebieds- of samenscholingsverbod** komen en de mogelijkheid tot preventief fouilleren;
- Rozenburg vergrijsst omdat er een tekort aan **woningen voor starters** is. We onderzoeken de mogelijkheid om vrijkomende woningen korte tijd eerst aan Rozenburgers beschikbaar te stellen voordat iedereen erop kan reageren;
- De **grondprijzen** moeten passend blijven bij de maat van een kleine kern en niet doorgroeien naar een Rotterdamse maat;
- De aansluiting van Rozenburg op het warmtenet is positief, maar moet wel betaalbaar blijven. Er moeten dus **leningen met gunstige voorwaarden** zijn om Rozenburgers de stap naar duurzaam te kunnen laten maken;
- De ontsluiting van bedrijventerrein **De Pothof** is niet goed en de verkeersveiligheid rondom sportcentrum **De Rozenburcht** laat daardoor zeer te wensen over. De oplossing is een rechtstreekse ontsluiting naar de Droespolderweg, maar vooralsnog is daar geen financiële dekking voor. Wij maken ons hard voor een oplossing van deze kwestie en zoeken naar andere vormen van financiering.

Hoofdstuk 6: Stad van de toekomst

6.1 Energietransitie

Omdat we de aarde in bruikleen hebben van toekomstige generaties.

6.1.1 Uitgangspunt

Rentmeesterschap, één van de grondbeginselen van de christendemocratie, houdt in dat wij deze aarde in bruikleen hebben van toekomstige generaties en dat het onze verantwoordelijkheid is om daar goed voor te zorgen. Dat betekent dus dat **het CDA staat voor duurzaamheid en de zorg voor milieu en klimaat.**

Voor het CDA Rotterdam staat buiten kijf dat het **klimaatakkoord van Parijs** bepalend is voor het beleid op het gebied van de energietransitie. De doelen zijn helder en ononderhandelbaar. We moeten de opwarming van de aarde dus tegengaan en de uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen drastisch omlaag brengen. De vertaling van het klimaatakkoord van Parijs in het klimaatakkoord Nederland is het uitgangspunt voor de verdere vertaling in concrete afspraken op tal van terreinen in het Rotterdamse klimaatakkoord. Te beginnen bij Rotterdamse huishoudens en onze haven, de grootste van Europa.

Ik nodig dringend uit tot een nieuwe dialoog over de wijze waarop wij de toekomst van de planeet gestalte geven. Wij hebben behoefte aan een gesprek dat ons verenigt, omdat de uitdaging van het milieu die wij meemaken, en de menselijke wortels ervan ons aangaan en ons allen raken. ^[1]

6.1.2 Richting

Wat CDA Rotterdam betreft moet Rotterdam ambitieus zijn in haar klimaatdoelen. Niet alleen omdat we op Rotterdams grondgebied de grootste haven van Europa hebben, maar ook omdat het past bij onze stad om deze uitdaging met veel ambitie tegemoet te treden. We noemen het **de groene wederopbouw** waarin iedere Rotterdammer een kans heeft om **eigenaar** te worden van zijn of haar eigen energietransitie. We zullen veel meer energie lokaal moeten gaan opwekken en hergebruiken. Dat scheelt niet alleen in kosten, het is ook een schaalniveau waarop de Rotterdammers zelf kunnen investeren, ook Rotterdammers die niet kapitaalkrachtig zijn. Zo stroomt de winst van energieopwekking **direct de wijk** in.

Over die ambitie kan geen twijfel bestaan, maar het moet wel **verstandig**. Natuurlijk kun je stellen dat de kolencentrales op de Maasvlakte gisteren al hadden moeten sluiten. Vanuit de gedachte van een beter milieu heb je dan het gelijk aan je zijde, want we moeten af van fossiele grondstoffen. Maar als je ze nu sluit heb je de volgende dag een immens probleem in de energievoorziening voor alle Rotterdammers en heel veel Nederlanders. Dat is dus niet verstandig.

En natuurlijk kun je stellen dat als je hier in Rotterdam en in Nederland te hard van stapel loopt, je de kans loopt dat je belangrijke bedrijvigheid de stad uit en in de armen van Antwerpen of Hamburg jaagt. Maar dat is nog geen reden om je eigen ambities compleet af te laten hangen van anderen en het vestigingsklimaat. Ook dat is onverstandig.

Het CDA Rotterdam heeft hier altijd gekozen voor de verstandige weg. En dat blijven we doen. De verstandige weg is om klip en klaar te zijn over je doelstellingen (klimaatakkoord Parijs en Nederland) en daaraan, in overleg met de bedrijven die nu in onze stad gevestigd zijn, afspraken te verbinden over hoe die bedrijven zelf ook een **pad van verandering** in slaan en bewijzen dat ook zij de weg van de duurzaamheid gaan bewandelen. Nieuwe bedrijven trek je juist aan door ambitieus te zijn in je blik op de nieuwe, duurzame, wereld. De economie van duurzaamheid is groeiende en als je je daar in je vestigingsbeleid niet op richt, mis je de spreekwoordelijke boot.

We zijn dus helder over onze doelen en streng in het behalen daarvan. We nemen bestaande bedrijven daarin mee en verleiden nieuwe bedrijven te tekenen voor onze ambitieuze doelstellingen. Zo ga je ambitieus én verstandig op weg naar een **duurzaam Rotterdam**.

Voor verduurzaming van de gebouwde omgeving is de wijk de enige effectieve en juiste schaal. Want ook hier geldt weer de menselijk maat. De ene Rotterdammer is de andere niet, het ene huis is het andere niet en de ene wijk is de andere niet. De gemeente moet dit wijkproces op gang brengen: mensen persoonlijk en dichtbij informeren, mensen helpen samen verantwoordelijkheid te nemen voor verduurzaming en coöperaties mede mogelijk maken. Hier geldt: lokaal opwekken + lokaal gebruiken = lokaal winnen. ^[31] En het gaat om de toon. We moeten niet zeggen: 'U moet van het gas af', maar: 'We komen u helpen om uw woning beter en goedkoper maken.' De gemeente moet dus per wijk een totale aanpak opzetten. Duurzaamheid wordt onderdeel van de wijkaanpak en wordt als eerste gericht op de wijken die nu te maken hebben met **energiearmoede**.

Bij deze opgave gaan we uit van de **vitaliteitskaart Rotterdam** ^[32] die een koppeling legt tussen de opgaven in de stad (zoals opgaven in de woningvoorraad - sanering van asbestdaken, klimaatadaptie, funderingsherstel, achterstallig onderhoud en verduurzaming en aardgasvrij maken) en de draagkracht van de inwoners op die plekken. Zo hebben we de gebieden in beeld waar de **stapeling van opgaven** enorm is en eigenaar-bewoners benodigde investeringen naar verwachting niet kunnen betalen.

Daarnaast is het van belang om op die verstandige weg steeds meer **circulariteit** te bevorderen. Maar ook dat is een weg van geleidelijkheid en die weg gaat via de **trias energetica** ^[33]: gebruik beperken, gebruik verduurzamen, gebruik beprizen. De welbekende AVR verwerkt afval tot energie. Dan kun je en moet je kritisch zijn op welk afval er verwerkt wordt, maar je kunt ook niet van de een op de andere dag van al het afval af zijn. Daarom moeten we inzetten op steeds **minder afval** en steeds **groener afval**.

Tenslotte gaat het bij de energietransitie in de eerste plaats om het verminderen van de vraag voor energie. We stimuleren energiezuinig wonen door in te zetten op isolatie en duurzaam bouwen. Het aanbod van energie moet een mix zijn.

6.1.3 Voorstellen

- Bij verduurzamen van Rotterdamse woningen moeten we groter denken en meer in collectiviteit, ook bij koopwoningen. Daarom moeten bij álle Rotterdamse bewoners-avonden (ook en juist als dat over bijvoorbeeld de inrichting van de openbare ruimte gaat) **duurzaamheidstafels** worden ingericht;
- De gemeente daagt bewoners uit om op **'kierenjacht'** te gaan in hun huizen. Er is al heel veel te winnen in de vraag naar energie als er kleine maatregelen in huis worden genomen (kieren, radiatorfolie, instellen CV-ketel);
- De gemeente Rotterdam moet participeren in het Europese fonds **'Save the homes'**. Hiermee wordt een zogenaamd 'one stop shop' model opgezet waarbij huiseigenaren in co-creatie investeren in duurzamer wonen;
- In samenwerking met studentenverenigingen organiseren we **'Energy battles'** ^[34] waarbij studentenhuizen elkaar uitdagen om hun huizen te verduurzamen;
- Verenigingen van Eigenaren (**VVE's**) moeten bij de gemeente langjarige leningen kunnen afsluiten voor verduurzaming;
- In samenwerking met woningcorporaties moet de gemeente inzetten op **'revolving funds'** (een fonds dat zichzelf moeten blijven vullen) tussen bewoners, corporaties en gemeente: de gemeente legt de daken vol en de huren mogen niet omhoog;
- Verduurzaming mag geen speeltje van de happy few zijn. Daarom investeren we in **straat- en wijkcoöperaties**. In de eerste plaats in de oude stadswijken, waar de energiearmoede het grootst is;
- We hebben veel zon- en windenergie nodig, maar vooral het potentieel van zonne-energie gebruiken we volstrekt onvoldoende. Heel veel dakoppervlak blijft nu onbenut omdat de constructies van veel (bedrijfs)pannen niet geschikt zijn voor panelen, bouwregelgeving en gerichte subsidie voor **versterking van dakconstructies** moeten hier mogelijkheden voor scheppen;
- Daarnaast zijn subsidies niet goed ingericht waardoor landbouwgrond vol leggen lucratiever is dan een dak. Dat is verkeerd om. Uitgangspunt is de **'zonneladder'**: eerst de daken, in laatste instantie pas het groen;
- **Álle daken** van gemeentelijk vastgoed moeten vol gelegd worden met zonnepanelen;
- Voor de bouw van bijvoorbeeld nieuwe distributiecentra wordt pas een bouwvergunning afgegeven als daar een **dak vol met panelen** tegenover staat;

- De kosten voor windenergie zullen de komende decennia fors dalen, ^[35] hier liggen dus grote kansen, maar voor **windmolens** geldt: **op zee of in industriegebied**, niet in de gebouwde omgeving óf ze kunnen bij hoge uitzondering alleen in gebouwde omgeving geplaatst worden als daar een goede participatie met omwonenden heeft plaatsgevonden én als omwonenden direct profiteren van de energieopbrengst van de molen;
- Een belangrijke slag van verduurzaming bebouwde omgeving is via woningcorporaties. Maar zij kunnen lang niet altijd voldoende investeren en regulier onderhoud kan soms lang duren. Er is dus **nu meer geld nodig** om investeringen te doen. Het Rijk moet over de brug komen;
- Met de nieuwe warmtewet ontstaan nieuwe kansen voor het Rotterdamse **warmtebedrijf**. Eigenaarschap en logistiek verschuift naar Rijk, provincie en gasunie. De gemeente Rotterdam moet inzetten op warmtelevering aan zoveel mogelijk huizen door het warmtebedrijf;
- We zetten in op de **hybride warmtepomp** voor huishoudens die willen en moeten verduurzamen. In combinatie met isoleren is dit vaak een betaalbaarder en haalbaarder alternatief voor het helemaal van het gas af gaan;
- Rotterdam moet investeren in **5e generatie warmtenetten**: kleinschaliger en lokaler met kleinschalige bronnen en veel zeggenschap voor gebruikers/bewoners;
- De gemeente moet voorloper en aanjager zijn van steeds **groener afval** dat herbruikt kan worden. Bermgras en rioolslib zijn al werkende voorbeelden van duurzamer afval dat hergebruikt kan worden voor bijvoorbeeld **groen gas**;
- Oprichten van een **gemeentelijke Groenbank**. Deze financiert kleinschalige projecten. In de wetenschap dat de energiebesparing de terugbetaling is van de lening. Niet tegen commerciële voorwaarden, mensen aan isoleren kunnen krijgen, zonder dat het een schuld is. Probleem van arme groep, rekening kan houden dat 5% niet terug kan betalen in de businesscase. Terugbetaling is de geraamde energiebesparing. Het idee is als je niks doet bespaar je niks, nu bespaar je iedere periode energiekosten. Dit vereist creativiteit. In Rotterdam is er sprake van grote ruimte waar zonne-energie nog heel wat terrein kan winnen. Denk bijvoorbeeld aan een sporthal van een sportvereniging.

6.2 Mobiliteit en verkeersveiligheid

Omdat de vrijheid om te bewegen niet ten koste mag gaan van de ruimte voor de ander.

6.2.1 Uitgangspunt

Een **bereikbare stad** is van cruciaal belang voor een sterke en ondernemende stad. Mobiliteit verandert in hoog tempo. Openbaar vervoer wordt steeds sneller en schoner, maar ook de automobilititeit innoveert in hoog tempo. Daarnaast is er een supersnelle opkomst van allerlei vormen van deelvervoer (scooters, steps, fietsen, auto's, enz). Maar vervoersmiddelen nemen ook **ruimte** in beslag en ruimte, zeker in stedelijke gebieden, is schaars. Bovendien is een veilige, leefbare en schone stad niet per se een stad waarin allerlei vormen van (snel) vervoer overal maar moeten kunnen komen.

Het verhaal van stedelijke mobiliteit is dus zowel een verhaal van grote kansen en veranderingen als een verhaal van omgaan met schaarse ruimte en keuzes maken.

Als mensen zich niet om elkaar en om de gezamenlijke publieke ruimte bekommeren, gaat op termijn ook de vrijheid verloren. ^[K]

6.2.2 Richting

En die keuzes maakt CDA Rotterdam. Rotterdam is een ontzettend **bereikbare stad**. Tot in het hart van het centrum kun je komen met alle denkbare vervoersmiddelen. Dit komt vooral door de opbouw van de stad na het bombardement in de Tweede Wereldoorlog. Rotterdam heeft toen grote verkeersaders van noord naar zuid en van oost naar west gekregen, waardoor je niet om de stad, maar door de stad rijdt. Dat kun je als een kracht zien, maar het is ook een risico en dat zien we de laatste jaren gebeuren: het is druk, misschien wel té druk en de stad wordt er viezer en onveiliger van.

Het is dus van belang dat we kiezen voor het **weren van autoverkeer dóór de stad**, waardoor er ruimte komt voor voetgangers, fietsers en Rotterdammers die hun auto nodig hebben. De stad wordt hier veiliger en schoner van. Daarnaast moeten we kiezen voor hoogwaardig openbaar vervoer dat je snel van de ene naar de andere plek vervoert, inclusief mogelijkheden om je eigen vervoersmiddel goed kwijt te kunnen aan de rand van de stad. Tenslotte is het van groot belang dat deelmobiliteit wordt gestimuleerd én gereguleerd. Deelmobiliteit is een kans op minder ruimte beslag van vervoersmiddelen in een drukke stad, maar zonder regulering zorgt het voor rotzooi, overlast en onveilige situaties.

Mobiliteit in de stad gaat niet alleen over binnenstedelijke mobiliteit, maar ook over **stedelijke bereikbaarheid** van buitenaf. Als Rotterdam een innovatieve en sterke stad wil zijn en blijven is het van groot belang dat je er makkelijk en snel kunt komen. Het nieuwe Centraal Station is daar een perfect voorbeeld van, maar ook de aanpak van andere stations (zoals recent bijvoorbeeld Rotterdam-Alexander) zijn belangrijk omdat een goed verzorgde stationsomgeving de aantrekkingskracht van het openbaar vervoer vergroot.

Tenslotte is de bereikbaarheid van en naar de stad van de **buitengebieden** zoals Hoek van Holland, Pernis, Rozenburg én de haven een aandachtspunt. Deze gebieden moeten goed ontsloten zijn en blijven door investeringen in openbaar vervoer en provinciale wegen.

6.2.3 Voorstellen

- **30km per uur** moet de norm zijn voor al het binnenstedelijk vervoer. We maken geld vrij om met voorrang de inrichting van onveilige gebieden in de stad aan te pakken en om te vormen van 50 naar 30;
- Voor aantrekkelijk openbaar vervoer is **snelheid** een belangrijk criterium. Verkeers(inrichtings)maatregelen moeten dus rekening houden met goede **doorstroming** voor met name het openbaar vervoer (denk aan gescheiden rijbanen, korte wachttijden bij stoplichten en het aanpakken van ongeoorloofd dubbelparkeren in de (tram)baanvakken);
- Het idee dat niemand in de stad meer een auto heeft is een **dogma** dat niet klopt, wel wordt het gebruik van de auto ontmoedigd en worden parkeerplekken bij nieuwbouw zo veel mogelijk aan het straatbeeld onttrokken. De **parkeernorm** voor woningen in het centrum (met name in de buurt van hoogwaardig openbaar vervoer) moet voor nieuwbouw fors omlaag en voor bestaande bouw intact blijven;

- De aanpak van invoering van **betaald parkeren** moet anders. Een peiling onder bewoners heeft geen zin als de cijfers al uitwijzen dat de parkeerdruk zo hoog is dat betaald parkeren de enige optie is;
- Fietsen wordt gestimuleerd. Er worden **snelfietsroutes** aangelegd door de stad en met dynamische borden wordt aangegeven hoeveel sneller je ergens zou zijn als je op de fiets zou zijn gegaan in plaats van met de auto;
- We onderzoeken de mogelijkheden om, ten behoeve van de verkeersveiligheid, **scooters en bromfietsen** van de fietspaden af te halen. In Amsterdam en Utrecht lopen nu proeven, wij kijken serieus naar de voor- en nadelen hiervan en willen ook in Rotterdam experimenteren;
- De aanpak **verkeersveiligheid rondom scholen** moeten verder uitgebouwd worden. Nu is deze aanpak nog vrijblijvend, maar daar moet meer sturing op: voor iedere basisschool voeren we een **verkeersveiligheids**scan uit. Op basis van die scan moeten scholen dan gebruik maken van de laagdrempelige mogelijkheden om de verkeersveiligheid te verbeteren;
- Er moet extra worden geïnvesteerd in **park and ride** voorzieningen aan de rand van de stad;
- Om verkeersveiligheid te bevorderen introduceren we een **cursus alcohol en drugs in het verkeer** ^[36] voor jongeren met autorijles, in ruil hiervoor krijgen deze jongeren de aankoop van hun **rijbewijs bij het gemeentelijk loket gratis**;
- In gesprek met de Rijksoverheid in Den Haag moeten we erop aandringen dat er zo snel als mogelijk **goede en handhaafbare regulering** komt voor deelvervoer;
- In afwachting van landelijke wetgeving en in de strijd tegen de zogenaamde **'slingerscooters'** maakt Rotterdam haar eigen regels voor het **stallen van deelvervoersmiddelen** (zoals bijvoorbeeld aparte stallingsplaatsen en fijnmaziger gecodeerde stoepen in afspraken met aanbieders);
- We sluiten aan bij het initiatief van de **RET** rondom het uitbreiden van samenwerking met deelaanbieders en de ontwikkeling van een **digitaal platform** dat het reizigers mogelijk maakt om straks eenvoudig vervoermiddelen te combineren;
- Extra **vervoer over water** kan een belangrijke impuls zijn voor verdere groei en ontwikkeling van de haven en onderwijs, wonen en werken in aanpalende gebieden;

- Rotterdam The Hague Airport kan **niet verder groeien**, ook niet als vliegtuigen stiller en schoner worden. Er is geen ruimte voor groei. In plaats daarvan moeten we **lobbyen** in Den Haag dat Rotterdam knooppunt wordt van **snelle treinverbindingen tussen Europese steden**;
- Bij toekomstige luchthavenbesluiten moeten er naast groeiscenario's in de maatschappelijke kosten en baten ook **krimpscenario's** meegenomen worden;
- In de volgende collegeperiode worden alle **watertaxi's elektrisch**;
- De nieuwe oeververbinding tussen De Esch en Feijenoord moet een **multimodale tunnel** worden voor in ieder geval fiets, openbaar vervoer en autoverkeer;
- Bij eventuele maatregelen van de RET (nav bijvoorbeeld de coronacrisis) kan er **geen sprake zijn van bezuinigingen op sociale veiligheid**;
- Ter bevordering van de veiligheid van uitgaanspubliek en de sfeer, willen we de uitgaansstraat **Witte de Withstraat autoluw** maken.

6.3 Haven

Omdat Rotterdam dé havenstad is.

6.3.1 Uitgangspunt

Rotterdam is de havenstad en de haven is Rotterdam. En toch zijn het ook verschillende werelden. De uitdaging voor de gemeente en het Havenbedrijf is om de belangen van de haven en de belangen van de stad met elkaar te verenigen. En dat is lang niet altijd vanzelfsprekend.

De haven zorgt voor werkgelegenheid, economische bloei en is, niet te vergeten, sterk verbonden met de Rotterdamse stadscultuur van 'handen uit de mouwen' en 'niet lullen maar poetsen'. Maar de ruimte is schaars en wordt steeds schaarser. Daarbij neemt de haven dus ook ruimte in van de Rotterdammer en neemt de Rotterdammer ruimte in van de haven. Wegen worden drukker, bouw- en vestigingsgrond wordt schaarser, vraag en aanbod op de arbeidsmarkt verandert. Het is van belang steeds weer opnieuw het gedeelde belang tussen stad en haven te zoeken, te vinden en er richting aan te geven.

Haven of heaven
Scheelt maar één letter [1]

6.3.2 Richting

De uitdagingen voor de haven en Rotterdam liggen vooral op de gebieden van duurzaamheid, mobiliteit en bereikbaarheid, arbeidsmarkt en leefklimaat. De Rotterdamse haven was ooit de grootste ter wereld en is nu nog de grootste van Europa. De haven levert Rotterdam veel goeds in de vorm van werkgelegenheid, economische kansen en cultuur. Rotterdam en de haven moeten streven naar een nieuw ambitieus doel: de **duurzaamste haven ter wereld**.

Daarvoor moeten we de handen ineen slaan als het gaat om ambitieuze, maar realistische en haalbare verduurzaming. De stad en de haven moeten voldoende ruimte blijven bieden voor logistiek en verkeer. En de ambitie om de duurzaamste haven ter wereld te worden moet resulteren in een grote **aantrekkingskracht** op nieuwe duurzame bedrijvigheid en een energietransitie van bestaande bedrijven in de haven. Tenslotte moet het leefklimaat in en nabij het havengebied goed blijven. In onder andere Pernis, Rozenburg, Hoek van Holland en op Heijplaat staat dat per definitie onder druk. Gemeente en Havenbedrijf moeten hierin proactieve participatie met omwonenden opzoeken en vormgeven.

6.3.3 Voorstellen

- De gemeente moet een stevige en bepalende **aandeelhouder** van het Havenbedrijf zijn;
- Samen met het Havenbedrijf zetten we een **lobby** in richting Rijk, Groeifonds en Europa voor verduurzamingsprojecten in de haven;
- De Rotterdamse haven moet haar ambitie om de **duurzaamste haven ter wereld** te willen worden richting geven door aan bedrijven duidelijk te maken dat men welkom is, mits men zich committeert aan deze doelstelling. Uiteraard moet daarbij ruimte zijn voor een **pad van verandering**;
- De gemeente moet (ook via haar contacten met het Rijk) zorgen voor **langjarige duidelijkheid** over wet- en regelgeving ten aanzien van verduurzaming van de industrie;
- Havenbedrijven die bijdragen aan het behalen van de doelstellingen van het **Rotterdams Klimaat Akkoord** krijgen gunstige voorwaarden bij gemeentelijke heffingen zoals OZB en vergunningenleges;
- De ambitie moet duidelijk zijn en de weg daar naar toe **realistisch en haalbaar**. Dat betekent bijvoorbeeld dat we positief zijn over blauwe waterstof als tussenoplossing naar groene waterstof. Hierbij moet vooraf duidelijkheid zijn over eventuele **lock-in risico's**;
- Voor verduurzaming is vooral ook **duurzame energieopwekking** van belang. Daarom pleiten wij voor **windmolenparken op zee en zonnepanelen op daken**;
- Het vestigingsklimaat van de Rotterdamse haven wordt verbeterd door **belastingvoordelen** bij verduurzaming (bijvoorbeeld korting op de OZB bij het plaatsen van zonnepanelen op bedrijfspanden);

- Het uitrollen van **walstroom** levert een grote bijdrage aan de verduurzaming van het verkeer over water. De gemeente moet met Rijk en Europa lobbyen voor een gelijk speelveld voor walstroom-eisen in Europa;
- Om ruimte te houden voor onvermijdelijk vrachtverkeer over de weg moet gemeente en Havenbedrijf, samen met de MRDH, investeren in **P+R-voorzieningen** aan de randen van de stad;
- We helpen het Havenbedrijf met het aantrekkelijk maken van **nachtrijden** voor vrachtverkeer over de weg;
- We investeren in **vervoer over water** voor de 60.000 werknemers in de haven, voor efficiënt woon-werkverkeer, vooral tussen de noord- en zuidoevers van de Maasvlakte;
- In de haven hebben we zowel knappe koppen als handige handjes nodig. De gemeente continueert, verbreedt en versterkt de gezamenlijke inzet op de juiste arbeidsmarkt-perspectieven door de **Leer Werk Akkoorden** en de **HavenLeerWerkPlaats** op de RDM;
- In het gebied **Merwe-Vierhavens (M4H)** houden we -in samenwerking met onderwijsinstellingen- ruimte voor maritieme bedrijvigheid en innovatieve maakindustrie.

Bronnen

Hoofdstuk 1

1. Om een gemeenschappelijk huis - Handboek christendemocratie in de praktijk (Wetenschappelijk Instituut CDA 2020)
2. Om een gemeenschappelijk huis - Handboek christendemocratie in de praktijk (Wetenschappelijk Instituut CDA 2020)
3. Duurzaam kapitalisme - Een andere kijk op waarde, Willem Schramade (2020)

Hoofdstuk 2

4. SEO Economisch onderzoek. "Sociale ongelijkheid in Nederland" (2019)
5. Om een gemeenschappelijk huis - Handboek christendemocratie in de praktijk (Wetenschappelijk Instituut CDA 2020)
6. 'De Staat van de Stad', Gemeente Rotterdam (2018)
7. 'Thuis in taal', Martine van der Pluijm (2020)
8. KANTAR iov Nationale ombudsman. "Relatie burger-overheid 2030" (2019)
9. Jongerentop 010
10. Jongerentop 010
11. Jongeren tussen 16 en 18 jaar die geen startkwalificatie hebben, hebben een kwalificatieplicht. Een startkwalificatie is (minimaal) een diploma havo, vwo of mbo (niveau 2 of hoger). Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/leerplicht-en-kwalificatieplicht>
12. Aanbevelingen aanjager lerarentekort (Merel van Vroonhoven)
13. Voor alle nieuwbouw, zowel woningbouw als utiliteitsbouw, geldt dat de vergunningaanvragen vanaf 1 januari 2021 moeten voldoen aan de eisen voor Bijna Energieneutrale Gebouwen (BENG). Bron: <https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/wetten-en-regels/nieuwbouw/energieprestatie-beng>
14. Jongerentop 010
15. Jongerentop 010

Quotes

- A. Young 010 / Stg Lokaal. "Speak up!" Adviezen Jongerentop 010 (2021)
- B. Om een gemeenschappelijk huis - Handboek christendemocratie in de praktijk (WI CDA 2020)
- C. Tom Scheepstra (voorzitter CDJA). "Bestuursforum" (2021)

Hoofdstuk 3

- 16. 'Rotterdam, Stad van twee snelheden', Mark Hoogstad (2018)
- 17. Nederlands Jeugd Instituut (NJI). "Biedt jongeren laagdrempelige hulp" (2020)
- 18. Open Hiring houdt in dat je, als je wilt werken, gewoon aan de slag gaat. Zonder sollicitatiegesprek, cv of bemoeienis van de overheid. Iedereen is welkom, ongeacht wat je in het verleden hebt gedaan, je opleiding of ervaring
- 19. <https://www.valuer.ai/blog/top-50-best-startup-cities>
- 20. <https://agendastad.nl/citydeal/impact-ondernemen/>
- 21. <https://www.magazine-on-the-spot.nl/mkbdeals2020/>
- 22. De gemeente Rotterdam subsidieert 1/3 van investeringen door breedtesport-, scouting- en speeltuinverenigingen. Zodat Rotterdamse sport- en recreatieverenigingen of beheerstichtingen hun voorzieningen in een goede staat kunnen houden of brengen

Quotes

- D. Wethouder Hugo de Jonge (CDA) tijdens zijn afscheidsspeech (2017)
- E. Commissie Borstlap (2020)
- F. Bas Heijne. "Een waanzinnig gaaf land" (2016)

Hoofdstuk 4

- 23. <https://www.cda.nl/standpunten/zorg>
- 24. <https://www.cda.nl/standpunten/zorg>
- 25. Kamerbrief minister van Justitie en Veiligheid Grapperhaus, 'Bestrijding georganiseerde criminaliteit' (2021, Kamerstuk 24077, Nr. 469)
- 26. <https://www.politie.nl/onderwerpen/camera-in-beeld.html>

27. <https://www.huiselijkgeweld.nl/publicaties/rapporten/2020/06/25/complete-problemen-vragen-onorthodoxe-oplossingen>
28. KANTAR iov Nationale ombudsman. "Relatie burger-overheid 2030" (2019)
29. <https://www.cda.nl/standpunten/ouderenzorg>
30. <https://persberichtenrotterdam.nl/persbericht/rotterdam-realiseert-nieuwe-tussenvoorzieningen-en-een-rotterdams-ouderenpakket/>

Quotes

- G. Preventie met gezag, een strategie voor weerbare wijken (2021)
- H. Rijksoverheid (2021)
- I. CDA Verkiezingsprogramma (2021)

Hoofdstuk 6

31. Uit onderzoek van IABR blijkt dat maar liefst 45% van de energiebehoefte van een wijk van de eigen daken gehaald kan worden.
32. https://rotterdam.raadsinformatie.nl/document/9923415/1/s21bb003567_2_46794_tds
33. Driestappenstrategie energiezuinigheid in 1979 ontwikkelt door 'StadsOntwerp en Milieu' (TU Delft olv. Kees Duijvestein)
34. Naar een idee van DUWO
35. Onderzoek van Berkeley University:
<https://www.nature.com/articles/s41560-021-00810-z>
36. <https://www.barneveld.nl/aanvragen-en-regelen/alcohol-verkeer-cursus>

Quotes

- J. Paus Franciscus. "Laudato Si" Over de zorg voor ons gemeenschappelijk huis (2015)
- K. Govert Buijs. "Kosmopolitisme, nationalisme en 'Tilmantisering'" (2017)
- L. Jules Deelder. "Cool" (2007)